СЛАВА УКРАЇНІ · ГЕРОЯМ СЛАВА ·

100 РОКІВ ВІЛЬНОМУ КОЗАЦТВУ

Козацький край

№ 100

31 жовтня 2017 р.

НАРОДЖЕНІ БУТИ ВІЛЬНИМИ

У часі після Першої світової війни в Україні зародилися Вільне Козацтво і новітня Холодноярщина, які повертали традиції предків. Козацький дух, відроджений 100 років тому, живий і в сучасних українцях...

Олег ОСТРОВСЬКИЙ

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО: СПРАВА ПРЕДКІВ, ЩО ДОСІ ЖИВА...

Ніхто не «підганяв» вихід 100-го номера «Козацького краю» - так співпало, що він виходить друком саме в ті дні, коли рівно 100 років тому постало Вільне козацтво – організація, що першою боронила Волю України. У жовтні 1917 року в Чигирині відбувся Всеукраїнський з'їзд, на якому делегати представляли козацтво Київщини, Чернігівщини, Херсонщини, Кубані та інших земель – 200 делегатів говорили від імені 60 тисяч вільних козаків.

Помиляється той, хто вважає цю парамілітарну організацію створеною виключно для збройної боротьби. Серед організаторів Вільного козацтва було багато високоосвічених людей - як представників давніх козацьких родів, з традиціями служби у війську ще від дідапрадіда, так і представників духовенства та інтелігенції. Всі вони добре пам'ятали: ще в часи Середньовіччя козаки України були завжди вищими на голову за ворога не лише у мистецтві володіння зброєю, а й у мистецтві стратегічного планування, розвідки, військово-політичної дипломатії – завдяки тому, що максимальну увагу надавали освіті.

Вже 13 листопада 1917-го було затверджено Статут Вільного козацтва, який повертав до життя усі споконвічні традиції українських козаків. Окрім створення піших і кінних загонів для захисту громадян та їх власності, Статут передбачав створення спеціальних дружин для боротьби з пожежами, а ще – структур для «боротьби з інформаційним голодом». Справедливо вважаючи, що українське слово й культури – не гірша зброя, аніж гвинтівки й кулемети, вільні козаки займалися просвітницькою діяльністю: організовували лекції, концерти, читання віршів і прозових українських творів – те, що зараз ми називаємо «творчими вечорами», видавали і поширювали українські газети, книги та журнали.

Як колись славні лицарі Запорозької Січі, так і вільні козаки ХХ століття свято дотримувалися правил неписаного Кодексу честі, поводячись із ворогом так само, як він поводився з українцями. Якось з Тального у звенигородське Гусакове прискакав ескадрон німецьких уланів, щоб роззброїти вільних козаків. Після короткого жорсткого бою, у якому загинув командир кайзерівських уланів, полонених і обеззброєних німців змусили тільки… полоти буряки у полі за селом – щоб українські жінки відпочили. Німці так легко відбулися «виправно-виховними» роботами, бо поки йшли з Тального на Гусакове – жодного горобця дорогою не зачепили і дотримувалися військової дисципліни.

Коли ж на Наддніпрящину прийшли московські більшовики-мародери – з їх підлою підступністю, арештами і розстрілами мирного населення та грабіжницькою «експропріацією продуктов, лашадєй і фуража во імя всємірной рєвалюції», - вони отримали абсолютно адекватну, «симетричну» як сказали б сучасні дипломати, відповідь – кулаком у зуби, а то й багнетом під ребра. І вже російський більшовик Муравйов, який «прославився» розстрілом юних студентів під Крутами біля Києва, на станції Бобринській біля Сміли так нарвався на гнів вільних козаків, що змушений був рятуватися втечею – тоді як його вояки, рубані козацькими шаблями, вкрили трупом українську землю, на яку зазіхнули…

Коли на початку ХХІ століття ми з побратимами створювали «Вільне Козацтво Холодного Яру» - все робили по-справжньому, скурпульозно відтворюючи традиції предків, от тільки у частині військового вишколу все фактично обмежувалося страйкболом – воєнізованою грою з пострілами пластиковими кулями, наповненими різноколірною фарбою. Чи думалось тоді, що зовсім скоро все це буде «по-дорослому» - спочатку на палаючих барикадах Майдану, а потім – у реальних боях на Донбасі, який ненажерливі сусіди, що окупували Крим, спробували перетворити на «Новороссію»…

Показовою є доля козака «Вільного Козацтва Холодного Яру» Андрія Коновала. Його прапрадід, ветеран Першої світової, був у Вільному козацтві Жаботинського куреня на Кам'янщині і в повстанцях-гайдамаках Холодного Яру. А Андрій, отримавши позивний «Гайдамака», пройшов випробування Майданом у складі козацької сотні та «зоною АТО» - в окремій козацькій штурмовій групі «Холодний Яр» батальйону «Айдар»…

«Козацький край», 100-й номер якого ви тримаєте в руках, від січня 2011 року продовжує боротьбу на «інформаційному фронті». Про себе говорити довго не будемо – за нас говорять репортажі із зони бойових дій та з просвітницьких подорожей-мандрівок по всьому світу.

Українці – найкращі в усьому. Продовжуємо працювати над тим, щоб про це знав весь світ… СЛАВА УКРАЇНІ!

ВІДОМІ УКРАЇНЦІ – ПРО 100-РІЧЧЯ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА І ГАЗЕТУ «КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ»

Ювілейний, 100-й випуск газети «Козацький край» присвячено 100-річчю створення Вільного козацтва.

Ці дві події знайшли відображення у коментарях відомих українців для нашого видання…

Василь ШКЛЯР, «батько українського бестселера», автор книги «Чорний Ворон», «Маруся», «Чорне сонце» та ін.

Холодний Яр для мене сьогодні – три крапки в історії визвольної боротьби українців. Вони, ці три крапки, волають про справедливе завершення нашого змагу. У Холодному Яру я чую, як б'ється серце нації.

Не знаю, коли вперше почув про Вільне Козацтво. Але найглибше його відчув, коли син вільного козака Михайло

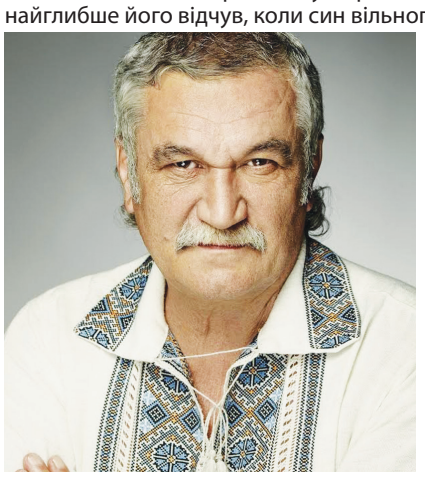

Іванченко водив нас із Романом Ковалем селом Гусакове, в якому досі стоїть штаб отамана Семена Гризла. Стоїть, чекає…

Ці хлопці – збитошні. Вони вміють підмовити таких, як самі, на будь-яку витівку. І найвідважніший подвиг для них – то всього лиш весела пригода…

Газета «Козацький край» уперше потрапила до моїх рук у «Холодному Яру». А де ж іще? Якби де-інде – вона б не мала такого магнетизму.

Найбільше в ній імпонує «холодноярське самолюбство». Газета вчить любити себе, своє, свого. А це для нас і є найбільші загальнолюдські цінності. Хіба ні?

У наступних випусках газети хотів би прочитати про те, де насправді похований Богдан Хмельницький. Ми ж, дорога редакціє, знаємо з тобою, де воно є, за скільки верст від Тясмину і на якій горі… То, може, розкажемо людям? Чи суспільство ще не готове до такої таємниці?

Юрій ТКАЧЕНКО, голова Черкаської облдержадміністрації:

Свого часу Горліс-Горський сказав про Холодний Яр ту фразу, яка досі залишається актуальною: «Холодний Яр – живий. Він знає, хто свій, а хто ворог». В усі часи він був місцем, яке живило силу патріотів України і зупиняло її ворогів…

Вільне козацтво, створене після Української революції 1917 року з ініціативи народу, повторювало глибинні українські традиції захисту своєї землі і волі. Власне, це були ті самі добровольці початку ХХ століття, нащадки яких стають до бою за Україну і в ХХІ столітті. Вільне козацтво можна назвати прообразом сучасних добровольців АТО – як тих, хто став на захист України першої ж миті, коли вона цього потребувала…

«Козацький край» потрапив мені до рук вперше чотири роки тому. Відтоді бачу практично кожен номер. Радий, що ця патріотична всеукраїнська газета виходить друком саме в Черкасах. Імпонує те, що з початком подій на Сході журналісти газети не стали просто споглядачами подій з редакційного офісу у затишному тилу, а вирушили безпосередньо у зону АТО, в онлайн-режимі готували репортажі для сайту видання, а паралельно - серію спецвипусків газети, присвячених українським підрозділам і окремим бійцям. Водночас постійно зберігається акцент на патріотичне виховання молоді та висвітлення української історії – нинішнього року газета реалізує проект, присвячений 100-річчю Української революції, готуючи тематичні спецвипуски.

Газета «правильно-козацька», побажання - якби у ній знаходилося більше місця і для публікацій про українські родини – щоб побільше цікавого для себе знаходили жінки та діти. Цікаво також бачити публікації про українських вчених, мандрівників, спортсменів – тих, про прославляв Україну в минулому і прославляє її у наші дні.

Живосил ЛЮТИЧ (Василь ЛЮТИЙ), бандурист, народознавець, рок-музикант, композитор, автор пісні «Меч Арея» та ще понад 300 музичних творів

Холодний Яр, це по суті моя батьківщина, скільки там до Звенигородки... Але це для мене не лише шмат моєї минувщини, це мій перший плацдарм, мої перші військові УНСОвські табори, моя теренова команда.

Про Вільне козацтво чув ще від діда. Той родом з Тарасівки, а рід з Керелівки, Моренців, Козацького. Він розказував, що їх називали бандами, але тутешні люди були в курсі, хто банда, а хто герої.

Для мене Вільне Козацтво це зв'язок поколінь. Мій дід любив три речі: зброю, музичні інструменти...і жінок. Я успадкував цю любов.

Найбільше досягнення вільних козаків у тому, що вони були,є, і будуть завжди. Найбільший мінус Вільного Козацтва того часу був певно в неможливості передбачити, що неконсолідованість патріотичних сил призведе до поразки. Але ми на помилках вчимося. Хоча тут же додам, що вчитися треба на перемогах…

«Козацький край» потрапив мені в руки на якомусь черговому патріотичному заході. Відразу впали в око правильні акценти як у назві, так і в публікаціях. Це дуже необхідно для усвідомлення своєї героїчної спадщини. Тому бажаю широко розкривати героїчне минуле УВК, їх предтеч, починаючи зі сколотської доби, і продовжувачів

лицарського сьогодення. Хотілося б побачити рубрику про походження назв міст сіл річок на Черкащині. Можу принагідно поділитися й своїми доробками…

Сергій ВАСИЛЮК, засновник і фронтмен гурту «Тінь Сонця», автор-виконавець пісень, громадський та політичний діяч, засновник мистецько-просвітницького проекту «Видатні українці»

Холодний Яр - сакральне місце сили і гордість кожного наддніпрянця. У цих двох словах неймовірна енергетика, в цих словах виклик і в той же час велич, яку ніхто не може похитнути.

Про Вільне козацтво я вперше почув від Романа Коваля, людини, яка відкрила для мене світ Визвольних змагань в самому серці України. Славні прадіди наші проявили свій

чин переважно зовсім юними. Великі українці! Надія і опора УНР. Вони були готові брати на себе відповідальність і в часи хаосу після Першої світової берегли рідні села і міста від свавілля різноманітних негідників, що тікали з фронту і чинили кривду на своєму шляху. Вільне козацтво пробуджувало натхненні пагони українського війська. Про недоліки ВК знаю мало. Недоліки були насамперед у політиків Центральної Ради.

«Козацький край» побачив уперше ще років п'ять чи шість тому. Виявилось, що засновником є Олег Островський, з яким вже неодноразово бачились у Холодному Яру. Я став виписувати газету, радіючи появі такого часопису.

Подобається популяризація газетою правдивої історії, забутих імен. Важливо, що згадуються насамперед видатні постаті Центральної України, про яких тривалий час історики мовчали. Приємно, що так само згадуються давніші часи Сагайдачного, Хмельницького, Мазепи і у свідомості читача формується нерозривний ланцюг поколінь українських героїв - своєрідна естафета Визвольних змагань.

Окрім історії, я дуже полюбляю спорт. Було б добре, якби «Козацький край» писав про успіхи українських спортсменів, насамперед тих, хто народився в околицях Холодного Яру.

Володимир ГОНСЬКИЙ, «голос Майдану» - ведучий Євромайдану та Мовного майдану, громадсько-політичний діяч, науковець, бард, публіцист, автор книги «Людина і нація. Час воїнів»

Холодний Яр для мене – місце № 1 в Україні за концентрацією закоріненої у віках енергетики звитяги і масового героїзму українців, поєднане з красою природи і магнетизмом рельєфу. А ще – за якістю людей, яких я там зустрів у різні часи.

Про Вільне козацтво я дізнався давно, відколи почав досліджувати історію Визвольної боротьби мого народу, - ще на початку 1980-х рр. Детальніше я поринув у цю стихію років з 10-12 тому – книги Романа Коваля та інших цьому сприяли. Ці хлопці дають мені силу, наснагу і засоби ще більше пишатися своїм народом і продовжувати боротьбу за його свободу.

Вільне козацтво, як і армія УНР, повстанський рух у Великій Україні, це: 1) те джерело, з якого має черпати силу кожна українська душа; 2) гігантська система аргументів і контраргументів, скарбниця переконливого фактажу у дискусіях з ворогом і совково-малоросійським елементом; 3) благодатна система виховних засобів у формуванні нового, морально здорового і пасіонарного покоління нації.

На жаль, певна частина ВК піддалася різним демагогічним маніпуляціям ворога – більшовизму, анархізму…Це значно послабило Визвольний рух і завдало йому шкоду. На жаль, ВК, яке так потужно вибухнуло в 1917 р., стало надто локальним, а не всезагальним явищем, і не розвинулося у масову рятівну силу, здатну виборoти суверенітет України у 1917-20-х рр.

Славну газету «Козацький край» вперше побачив на патріотичних акціях. А став її «фанатом» фактично від перших випусків, водночас пірнувши у благодать Холодного Яру.

Я захоплений Вашою газетою – не знаю іншої газети, яка б так успішно поєднувала ідею-концепцію патріотизму і майстерність його втілення! Чудово реалізовується надважлива лінія тяглості поколінь борців за Україну. Завжди цікаві, первинні тексти. Є й сенсації, у кращому розумінні цього слова. Немає, мабуть, і красивішої за оформленням газети – щиро, по-братерськи обіймаю не тільки редактора, творців текстів, а й художників-дизайнерів «Козацького краю». Ну, і, безумовно, - її Отамана Олега Островського! Так тримати, братове!

Хотілося б ще більше – і про Героїв 1917-20-х років, і про сучасних Героїв українсько-російської війни. Але, розумію, - це вже тема газетної площі й фінансових ресурсів…

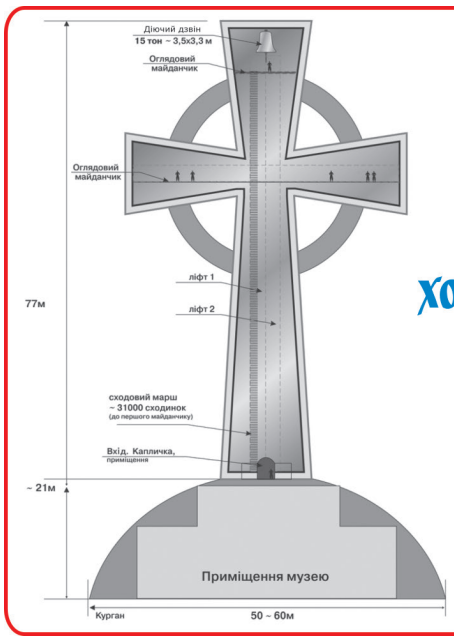

ТИ ХОЧЕШ ВЗЯТИ УЧАСТЬ У РОЗБУДОВІ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ХОЛОДНОГО ЯРУ, У ЗВЕДЕННІ НАЙВИЩОГО У СВІТІ (БІЛЬШЕ 70-МЕТРІВ) «ХРЕСТА ВОЛІ» НА ЧЕСТЬ КОЗАЦЬКОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛАВИ?

Телефонуй: 067-473-66-72

ПРОСВІТНИЦЬКА ВОЛЯ UA МЕДІА ГРУПА

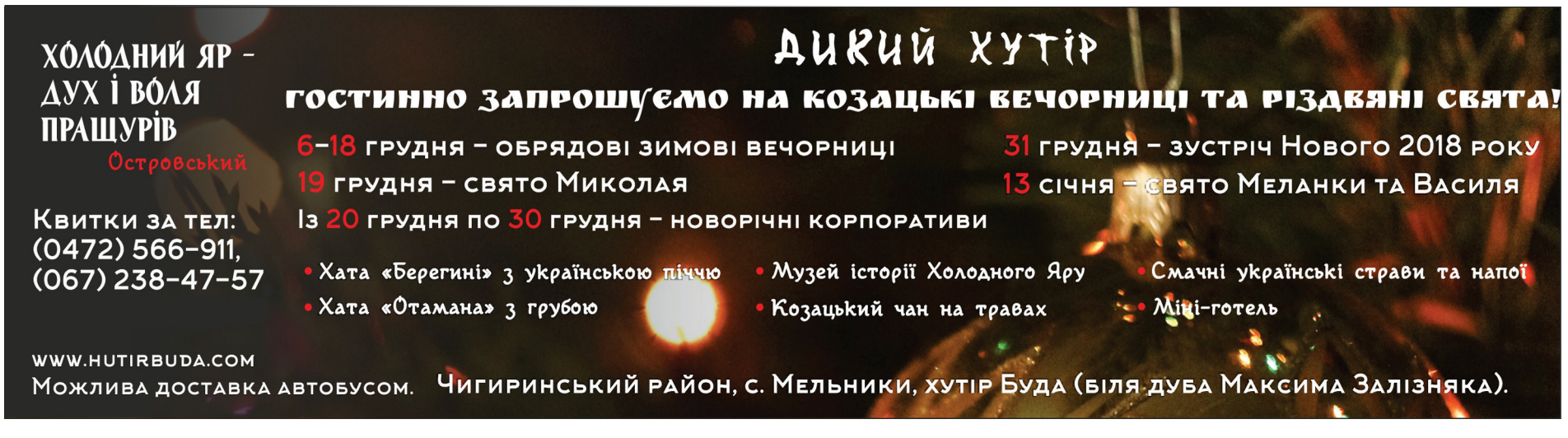

ЗВИТЯГИ Й ПОРАЗКИ ЗВЕНИГОРОДСЬКИХ ВІЛЬНИХ КОЗАКІВ

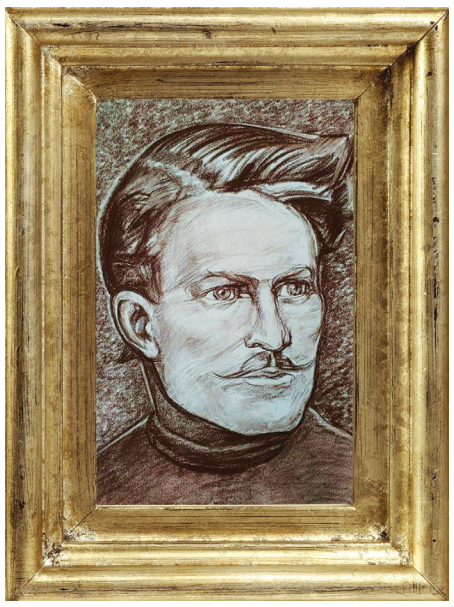

Семен Гризло, отаман Калниболотського куреня і Звенигородського коша Вільного козацтва, загонів якого боялися німецькі солдати і московські бандити…

З корабля-броненосця "Потьомкін" – на "бал" козаків

Інстинкт самозахисту української нації проявився знову у 1917 році. Напровесні 1917 року у с. Гусаковому на Звенигородщині (колишній хутір кошового отамана Запорізької Січі Івана Гусака) зібралася сходка. У волосній управі, до якої належало шість сіл, виступив заможний селянин Никодим Смоктій. Одягнутий по-козацькому, він оголосив про падіння російського самодержавства, і закликав селян боронити волю України та гуртуватися у Вільне Козацтво. Першими записалися: Гнат Карпенко, Євмен Орленко, Іларіон Кордюк, Павло Квашенко, колишні матроси броненосця "Потьомкін" Самійло Вусатий, Марко Монастирський, Петро Ткаченко, Стратін Хавалко, Ксенофонт Русалівський. Біля управи вони повалили погруддя царя Олександра II і вирішили натомість згодом поставити пам'ятника Т. Шевченку. На будинку вивісили синьо-жовтого прапора і відразу осідлали коней. Обраний курінним отаманом Н. Смоктій повів озброєних рушницями та списками козаків на Звенигородку. Вони роззброїли поліцію та встановили українську владу, очолену самостійниками Ковтуненком та Пищаленком.

Гусаківський курінь агітрейдом відвідав села Розсохуватку, Новоселицю, Стебне, Юрківку, Багачівку, Козацьке, Княжу, Тарасівку, Керелівку, Гудзівку, Озірну, Вільховець, містечка Катеринопіль та Звенигородку. Там козаки провели мітинги й запис у Вільне Козацтво. За два тижні утворилися боєздатні курені, які підтримували українську владу. Козаки присягали на вірність товариству, цілуючи шаблю і землю.

Коли з розваленого більшовиками німецько-російського фронту посунули тисячі солдатів, козаки стали на захист рідного краю. Вони страчували грабіжників та вбивць, навели порядок і не допустили анархії. Покладалися самі на себе та на поміч свого народу.

До сільської козацької сотні входило від 35 до тисячі осіб, як у Шевченковій Керелівці. Щонеділі козаки займалися вишколом: рубали лозу, стріляли. Травневу маніфестацію у Керелівці відкрили лави Вільних Козаків із портретом Шевченка та жовто-синіми прапорами…

Фальшивий паспорт для гетьмана робив звенигородський радник

Проголошення самостійності України Центральною Радою 22 січня 1918 року не порятувало її від більшовицької навали. Командир київської залоги есер М. Шинкар не зміг організувати оборону столиці від банд Муравйова. До останку обороняло її 600 гайдамаків С.Петлюри та курінь Вільних Козаків Ю.Тютюнника. Московські окупанти розстрілювали на вулицях усіх, хто розмовляв українською або мав українські документи. Більшовики топтали портрети Т.Шевченка, розстріляли 200 гімназистів, виявлених у списках Вільного Козацтва.

Уряд УНР покинув Київ. До Звенигородки різними шляхами з пригодами добралися Шинкар, Тютюнник, Скоропадський, Полтавець-Остряниця та старшини Козачої Ради з Білої Церкви. Шинкар заарештував Гризла і присвоїв владу в повіті. Старшини зібралися в готелі "Англія", але не дійшли згоди з Скоропадським.

Він передав Козачій Раді для зміцнення козацтва 1 млн крб. і виїхав на переговори з курінними отаманами до Вільхівця. Зустріч із ними виявилася безуспішною. Скоропадський дістався возом до Гусакового і заночував у хаті свого вістового Ярехти Знахоренка. Там колишній судовий радник П.Монастирський підробив Скоропадському паспорта. Оброслий бородою генерал у селянському кожушку вдало сів до потягу на ст. "Тальне". Добирався до підрозділів УНР, що збиралися біля Житомира.

Невдовзі багатотисячну орду Муравйова біля ст. "Бобринська" та м.Сміли оточило понад 8000 Вільних Козаків. Звенигородців прибуло туди 4620 з гарматами. Після запеклого бою сам Муравйов ледве вислизнув із оточення, згадував у газеті "Известия ВЦК": "На Україні довелося натрапити на оригінальну організацію буржуазної самооборони. Особливо дався взнаки Звенигородський повіт, де український шовіністичний націоналізм збудував собі твердиню у вигляді так званого Вільного козацтва. Ця організація не тільки не допустила нашої влади в повіті, а навпаки, сама перейшла до наступу, чим зробила чималу шкоду нашому війську. Я дуже шкодую, що мені не довелося зруйнувати це гніздо, – втопити в крові тих, хто посмів підняти руку на Червону Армію".

Як козаки перемогли родича кайзера і змусили німецьких уланів… прополювати буряки

29 квітня 1918 р. Хліборобський з'їзд обрав гетьманом України П. Скоропадського. Гетьман поліпшив стан держави, але зверхність німців зосталася. Тоді Юрій Тютюнник потай відкрив військові склади на станції Звенигородка… За чотири ночі в селян та Вільних Козаків опинилося 10000 гвинтівок, ящики з набоями, 43 кулемети, 2 гармати, панцерник. Із Умані до Звенигородки прибув полк німців і загін московських офіцерів-карателів з гетьманської варти. Каратели, прозвані кадетами, сікли людей шомполами, ґвалтували жінок, збирали контрибуцію.

Уночі 4 червня 1918 р. у яру за селом Гусаковим зібрався повстанський комітет. Представники сусідніх сіл таємно радилися, що робити. Разом з Вільними Козаками повстання готували фронтовики, що вернулися додому. Обрали старшин. Гусаківську пішу сотню в 240 багнетів очолив фронтовик Грицько Іванченко.

На другий день проти повсталих із Тального виїхало два ескадрони уланів. Очолював їх родич кайзера Вільгельма. У переярку за Гусаковим повсталі козаки влаштували засідку. Коли німці порівнялися з ними, вдарили з гвинтівок і кинулися в атаку. Німці втратили багато вбитими і пораненими, свого командира і три гармати. Козаки облягли Звенигородку. На цукроварні у Вільхівці підточували російські набої до німецьких гармат і обстрілювали місто. Східну групу повсталих очолив онук Т. Шевченка по братові Йосипові сотник авіації Левко Шевченко.

У Звенигородці укріпилися близько 1000 німців і 200 карателів. Про штурм міста Ю. Тютюнник згадував: "Без ніякого наказу з усіх усюд перло озброєне населення до Звенигородки і залягало в лави, і командири самі вибирали з юрби і нашвидку творили сотні, курені, полки. Зібралося близько п'ятнадцяти тисяч озброєного люду; при потребі можна було викликати ще два рази по стільки, була артилерія. Кожне село являло собою озброєний табір. Жінки варили їжу у великих казанах біля церкви, вони ж несли всю господарчу, санітарну і навіть зв'язкову службу". Обстрілював німців із літака пілот Химич родом із села Розсохуватки. Численні жертви з обох сторін не зупинили бою. Зрештою 9 червня німці капітулювали і здали зброю. Карателів повсталі перебили, а німців, вишикуваних у колону, погнали у поле сапати буряки…

Стихійність, недостатня підготовка й координація, слабкий зв'язок між губерніями та початок жнив ослабили повстанців. На Звенигородщині козаків винищили кілька німецьких полків з артилерією, а німці палили непокірні села, розстрілювали тих, у кого знаходили зброю, вивозили в тюрми до Німеччини заручників...

Козача доля: смерть від змосковщених китайців або життя в Аргентині…

Неоднакова доля спіткала засновників та активних вояків Вільного Козацтва. Загін отамана Гризла в 300 шабель вирубував "продотряды" та більшовиків на Звенигородщині. Хату отамана підірвали містечкові чекісти Катеринополя. А старого батька Григорія Гризла прив'язали до воза, погнали коней і невдовзі волокли вже мертве тіло. Отаманову дружину з дитиною переховували вірні люди. Його донька Галина дожила на Московщині до самостійної України. На ліквідацію загону Гризла кинули три інтернаціональні батальйони китайців і мадярів та бронепотяг "Гром" – по три гармати на платформі. Оточений поблизу с. Новоселиці поруч із колискою Вільного Козацтва Гусаковим, загін прорвався. У тому бою 21 березня 1922 р. під отаманом було вбито норовистого коня. Поранений отаман відстрілювався до останку. Його привезли до Звенигородської ЧеКа, скинули з підводи за чуба і по-звірячому закатували. Для впізнання привозили двох його двоюрідних братів. Тіло отамана (за переказами) потай закопали на подвір'ї ЧеКа, де нині музична школа.

Никодим Смокті, коли його прийшли арештовувати, вислизнув з рідної хати підземним ходом. Розбудував своє господарство на Далекому Сході. Але стрів знайомого міліціонера-земляка і потай переїхав на Кубань. У 1941 р. під Армавіром його розстріляли німці - нібито за зв'язки з ОУН. Розкуркулений брат Хрисант загинув в Архангельській області на лісоповалі. Не вернулися й інші "куркулі": козацький гармаш Максим Козоріз, Тиміш Бондаренко, Пантелеймон Мироненко, Григорій Заграничний. Утік і жив під чужим іменем на Дніпропетровщині козак Яків Оксененко, у хаті якого часто стояв штаб Гризла. Курінний А.Шкільний жив у Празі. Помер у 1950-х у радянському концтаборі м. Абезь Комі АРСР разом із членом уряду УНР Безпальком.

Дожив віку в Аргентині вістовий гетьмана П.Скоропадського з Гусакового Ярехта Знахоренко.

1998 року у селі Гусаковому покладено пам'ятний камінь Вільному Козацтву…

Михайло ІВАНЧЕНКО, малюнки
Олексія БОНДАРЕНКА та Дмитра БУР'ЯНА

У Гетьмані і Вільному козацтві українці вбачали символи відродження славетного минулого...

Століття тому війна велася не тільки на рівні зброї, інформації та ідей – воювали і символи. Як тут не згадати, як на вулиці визволеного Києва Федір Божко, сотник «чорних запорожців» з козацьким «чубом» зняв з приміщення Думи російський прапор-триколор і кинув його під ноги коням, як колись чужі знамена й бунчуки стелили під ноги коням у гетьманському Чигирині. Козацькі символи знову боролися з символами ворожої імперії…

Уродженець Черкащини Іван Полтавець-Остряниця став одним з головних ініціаторів створення Вільного козацтва

Павло Скоропадський у своїх "Спогадах" однозначно стверджує, що не мав ніякого відношення до створення цієї військово-міліцейської організації, а про обрання його отаманом Вільного козацтва дізнався 6 жовтня 1917 р. під час відвідин Генерального секретаріату. На думку П. Скоропадського, Перший Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва ухвалив таке рішення у зв'язку зі створення ним Українського корпусу.

У "Спогадах" дана характеристика одного із ініціаторів створення вільнокозачих загонів, уродженця Черкащини Івана Полтавця-Остряницю. Гетьман оцінює його як «недурну людину, українського ентузіаста, гетьманця та надзвичайно чистолюбного авантюриста».

За твердженням гетьмана П. Скоропадського, під час зустрічі із І. Полтавцем-Остряницею перший український генерал заявив, що поки він зайнятий створенням корпусу, то не буде втручатися у справи Вільного козацтва. Тобто протягом осені – початку зими 1917 р. створен ням та діяльністю вільнокозачих організацій в Україні керував І. Полтавець-Остряниця та його прихильники.

Реально ж зіткнувся зі справами Вільного козацтва Павло Скоропадський у середині грудня 1917 р., коли його корпус було передислоковано в район Білої Церкви та Василькова. Користуючись своїм службовим становищем, він надав посильну фінансову допомогу організаціям Вільного козацтва. Згодом у Києві Скоропадський познайомився ще з одним активним учасником вільнокозачого руху лікарем Іваном Луценком, який на з'їзді Вільного козацтва був обраний генеральним хорунжим. У грудні 1917 р. керівництво УНР розпочало формування власних вільнокозачих підрозділів. Тому передавши корпус Гандзюку, Скоропадський організовує власне бюро для вербування офіцерів. На допомогу йому залучили полковника Каракуцу. Завдяки старанням Скоропадського було відкрито спеціальну інструкторську школу, яку очолив штабс-капітан Секрета. Згодом Скоропадський взяв активну участь в організації вільнокозачих загонів на Полтавщині.

На думку отамана Якова Водяного, Вільне козацтво з перших днів свого існування прагнуло підштовхнути Центральну Раду до більш рішучих кроків у будівництві української державності. Черкаський полковий отаман у своїх спогадах дав власні пояснення причин обрання П.Скоропадського наказним отаманом Вільного козацтва. За його словами, І. Полтавець-Остряниця був не лише ініціатором такого обрання, але й активним агітатором за обрання на цю посаду генерала П. Скоропадського. Звенигородська делегація агітувала за першого українського генерала як за нащадка колишнього гетьманського роду і провідного українізатора російського війська. Саме І. Полтавець-Остряниця зробив із Скоропадського "щирого демократа і народника та заявив, що генерал П. Скоропадський ще з перших днів революції зрікся своїх маєтків на Чернігівщині в користь селян".

На думку радянських істориків, соціальною базою Вільного козацтва було заможне українське селянство. Навіть ці радянські історики визнавали, що Вільне козацтво чинило опір будь-яким спробам командування окупаційних військ вилучати хліб у селян України. Тому інтереси заможного селянства зберегти своє майно та зернові запаси збіглися з прагненнями малоземельних та безземельних селян.

У роки незалежності з'являється перше дослідження з історії становлення та діяльності Вільного козацтва В. Лободаєва. На його думку, витоки Вільного козацтва лежать в особливостях громадсько-політичного життя України в XIX - на початку XX ст. Перша світова війна загострила соціальні та національні протиріччя у селянському середовищі та призвела до посилення антивоєнних настроїв населення. В умовах ослаблення державної влади та постійної військової небезпеки українське селянство почало виробляти власні норми регуляції громадського життя. В. Лободаєв довів, що створюючи вільнокозачі підрозділи, селянство прагнуло насамперед мати захист від наростаючого анархо-кримінального насилля. Вільне козацтво мало чітко виявлену національну й антипоміщицьку спрямованість. Тривалий час після свого виникнення воно не мало чітко окресленого політичного забарвлення. Однак найбільш впливовими у вільнокозачому середовищі були представники Української партії соціалістів-революціонерів. На думку В. Лободаєва, з 'їзд обрав керівником Генеральної Ради Вільного козацтва генерала П. Скоропадського під впливом групи Звенигородських отаманів. Рішення цього з 'їзду вкрай негативно сприйняли у Генеральному секретаріаті. Зокрема, лякали позаурядовий статус Генеральної ради та її плани щодо реорганізації влади на місцях шляхом заміни державних правоохоронців загонами козаків.

Разом з тим, вузькорегіональна спрямованість діяльності вільнокозачих підрозділів та невизнання урядом повноважень генеральної старшини зводили нанівець організаційні заходи керівництва Вільного козацтва. Не врятувала ситуацію й спроба Павла Скоропадського наприкінці грудня - на початку січня 1917 — 1918 рр. ввести єдиноначальство у Вільному козацтві шляхом заміни виборних отаманів спеціально призначеними військовими професіоналами, що також почало впроваджуватися надто пізно.

У березні 1918 р. вільнокозачий рух пішов на спад. Головними причинами цього було розпочате австро-німецькою та українською владою загальне роззброєння цивільного населення та зміна курсу національно-державної політики, що полягала у відмові від добровольчих формувань. 23 березня 1918 р. Рада народних міністрів ухвалила припинити організацію Реєстрового козацтво, а через декілька днів 5 квітня військове міністерство УНР видало наказ про загальне скасування воєнізованих козацьких загонів.

У багатьох антиурядових виступах влітку 1918 р. керівна роль належала саме Вільному козацтву. Боротьба з окупаційними німецькими військами визначала національно-визвольну спрямованість боротьби козацтва. Діяльність Вільного козацтва надала повстансько-партизанському рухові стійкості, динамічності, бойової активності. Водночас, участь у антигетьманській боротьбі визначила й долю самого селянства. Адже масові репресивні акції гетьманського уряду та командування окупаційних кайзерівських військ фактично знищили останні його осередки.

Втім, пізніше були гетьманські проекти відродження українського козацтва. Та прихильники відродження козацтва не мали чіткої програми його відродження. Так, І. Полтавець-Остряниця бачив у ньому нову загальнохліборобську політичну організацію, а гетьман Павло Скоропадський вбачав у козацтві кількісно обмежену привілейовану верству.

Гетьманський універсал про відновлення козацтва, виданий 16 жовтня 1918 р. в умовах зростання опозиційних настроїв та зміни політичної ситуації, вже не міг бути реалізований достатньою мірою. Адже на той час переважна більшість українського селянства вже негативно ставилася до гетьман а, який не оправдав їхніх сподівань…

Федір ПРОДАНЮК,
малюнки Богдана ПІРГАЧА

Генерала Павла Скоропадського, чий давній козацько-старшинський рід мав за родичів і такі козацькі роди як Апостоли,Закревські, Кочубеї, Лизогуби, Лисенки, Милорадовичі, Полуботки, Тарнавські та Розумовські, просто поставили перед фактом, що в Чигирині його обрали отаманом Вільного козацтва, яке відроджувало прадавні традиції…

ВАРФОЛОМІЇВСЬК

Щоб зрозуміти причини більшовиків – треба знат в місті…

Криваву розправу 191 фронта", чиї командири

«На початку літа 1919 року блаженний Варфоломій, вимазавши червоною калиною лице і руки, бігав по вулицях міста і несамовито голосив. А в ніч на 29 липня цього ж року, більшовики вчинили терористичну акцію. В приміщені сучасної міліції було порубано шаблями 280 чигиринців... Кров текла річкою через поріг. Чигирин здригався від людського стогону і плачу…»

Під час збору матеріалів польових досліджень співробітниками заповідника «Чигирин» міські старожили неодноразово згадували про жахливу трагедію, що сталась в Чигирині літньої ночі 1919 року, коли під час нападу на місто більшовицького загону загинуло близько 200 людей. Опитувані називали цю подію «різня в Чигирині».

Згадка про ці події є і у Ю.Горліс-Горського. У своєму документальному романі «Холодний Яр» він так описує ці події: «Коли відступали червоні й наближалися денікінці, увійшов до Чигирина кінний денікінський загін. Усі в московській офіцерській уніформі з позолоченими погонами та відзнаками. Стали біля земської управи і почали розмову з міщанами. Чигиринців, цікавих до новин, зібралося чимало: чоловіки, жінки, діти… Офіцери в розмовах лаяли Червону армію та комуністів, вихваляли Денікіна, ідею «єдіної нєдєлімой Росії»…. «Єдіной-нєделімой» чигиринці зовсім не захоплювалися, ну а большевиків, звичайно, лаяли. Хто щиро, а хто щоб сподобатись новій владі. Раптом старший подав команду. Загін оточив людей і загнав їх шаблями до великої зали управи. Офіцери, а то були переодягнені чекісти, стали на дверях із ручними кулеметами і відкрили вогонь. Коли всі попадали один на одного, «офіцери» почали ходити по трупах, шукаючи поранених і живих. Пробивали кожного, хто ворушився, шаблями. Скінчивши «роботу», сіли на коней і втекли через міст на Черкаси». Так червоноармійці помстилися міській самообороні, яка перед тим, вдень, дала бій під містом у районі села Галаганівка передовим червоним частинам.

Тоді загинуло від 200 до 280 чоловіків. Ось одна з розповідей: «Людей хапали й прямо на вулиці. Серед жертв – Судорженко Мина Якимович, син почесного громадянина Чигирина. Пощастило Йосипу Гаврилку і Юхиму Чабаненку, які підкотилися під трупи і залишилися живими (шрами на тілі нагадували їм все життя про події тієї ночі). Все життя пам'ятали про трагедію і нині покійні Бурменко Сава Михайлович – полковник у відставці, Євтушенко Дементій Гурійович – професор Київської консерваторії…»

Значно доповнюють загальну картину цих подій збережені свідчення очевидця - чигиринця І.Артеменка. Його розповідь не лише дозволяє відтворити події тієї жахливої ночі, а й допомагає з'ясувати особи винних - це пряме звинувачення відомого російського революціонера, в подальшому радянського політичного та військового діяча Павла Дибенка. Наводимо уривок зі спогадів І.Артеменка: *«Була чудова літня ніч, одна з таких ночей, якими супроводиться ледве помітний перехід від літа до золотої осені. Повний місяць піднявся геть-геть угору над Чигирином і з темносинього небозводу оглядав місто, потонуле в безкраїх розкішних садах, що простяглися долиною Тясмина суцільною зеленою смугою на десятки верств.*

Над містом панували тиша і спокій. Але серед цієї нічної тиші чути було пісню. В міському саду співали хлопці та дівчата і, здавалось, що то була якась капела — так ніжно, мелодійно линув спів.

Раптом цю гармонію краси й спокою порушив нежданий постріл. За ним — ще і ще. Кулі зі свистом пронизали нічне повітря. Всі думали: то стріляє охорона з місцевих мешканців, що цієї ночі мусить охороняти спокій і життя громадян. Місто залишилось без всякої влади, бо червоні втекли, а очікувана влада білих ще не з'явилась.

Я мусів теж вартувати, хоч мені ще не було повних 16 років. У мене немає жодної зброї, лише ковінька. «Ну і який же з мене вояка з цією палицею? — міркую собі. — Якось соромно й на вулицю йти».

Сідаю на ганку у дворі і прислухаюсь до свисту куль. Стрілянина шаленіє. Аж ось понад високим парканом хтось проїхав верхи, зупинився, заглядає в двір, по-військовому окликає мене, кличе за двір. Я йду, думаючи, що то свої, відчиняю хвіртку і бачу перед собою запруджену військом вулицю. Кругом кінnота, вози з військовими, кінця-краю не видно. Мене хапають, обшукують з лайкою, забирають мою ковіньку, штовхають і женуть попереду війська.

Потім помічаю: ще поруч мене йдуть знайомі хлопці.

- «За віщо? Що вони вчинили? А мене за що взяли, адже я навіть був без зброї? Мабуть, якесь непорозуміння».

Приглядаюсь до війська, — ніби козаки з Дону чи Кубані, зі списами, передні в погонах, а задні без них, одягнені різноманітно. Помічаю, що й озброєні всі абияк: у того гвинтівка, в іншого карабін, обріз, а у декого тільки пістолі або шаблюки. Попереду їде на доброму коні їхній начальник і все покрикує...

По дорозі обеззброюють наші пости і забирають із собою. Жодного пострілу при цьому, ніхто не чинить найменшого опору. Пригнали нас усіх до міліції. Там уже стояв великий гурт людей, оточених ланцюгом кінноти. Один з озброєних вдарив мене дулом рушниці в бік і погнав до гурту. Я мовчки зніс це, хоч було боляче. Тепер я вже цілком зрозумів зі злісних вигуків та поводження з нами, що ми маємо справу з «совєтською властю». Погони тут були тільки маскуванням, підлим більшовицько-бандитським прийомом ошукування населення.

Але про це, як мені здавалось, ніхто ще не знав, бо на провокаційні запитання головного командира кількатисячної банди, якого величали «господін полковнік», люди відповідали щирим невдоволенням і висловами ненависті до більшовиків. Нещасні, вони не знали кому звірились і що їх чекає!

Нараз, до головного підскочив на коні якийсь бандит і, забувши свою роль і погони па плечах, здуру випалив:

— Всьо сдєлано, как пріказано, товаріщ Дибєнко!

— Дурак! Раз... — огидно вилаявся «господін полковнік», що раптом, будучи розшифрований остолопом-червоноармійцем, перетворився на відомого обер-бандита, матроса Дибенка… Тепер уже всім стало ясно, що перед собою вони мають не добровольчу армію Денікіна, а мерзенних більшовиків.

Тим часом, знявши всіх людей, що стояли на постах по своїх кварталах, користуючись з послуг кількох місцевих комуністів, совєтчики почали брати чоловіків, переважно з інтелігенції, з квартир. Людей стягали з ліжок і гнали до міліції, або вбивали десь на вулиці.

Так зігнали декілька сот чоловік. Були між ними і старі й молоді. На дверях і коло вікон стояли вартові з багнетами, всередині було теж повно чекістів. З наказу Дибенка почали всіх пильно обшукувати. Шукали «зброю», а забирали гроші, годинники, одежу і нещадно били при цьому. З людей здирали все, лишаючи в одній білизні, або й зовсім голих. Дійшла черга і до мене. Один стягнув чоботи, другий шинелю, потім здерли костюм…

Роздягнутих людей немилосердно катували нагаями, били рушницями. Ось збився гурт людей. Червоний супостат б'є їх нагаєм по головах, по обличчях, по чому попало. Люди падають, кричать, виють від болю.

Тут же в камері, де відбуваються ці катування, за столиком, при недогарку свічки, сидить один з головних бандитів: лічить награбовані гроші і складає на купу зняний одяг. Він задоволено посміхається. При блідому тремтливому світлі гидка і гладка пика здається образом диявола з преісподньої…

Один з нещасних, сивий дід, хотів заховатись у шафі, але його помітив бандит. Він виволік діда звідти і прикладом рушниці бив його по спині й голові, примусивши ста-

ЧИГИРИНЦІВ РІЗАЛИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ КОЛИШНЬОГО МАТРОСА ДИБЕНКА?

Павло Дибенко народився 1889 року в селі Людкове Чернігівської губернії, яке нині – в межах міста Новозибкове Російської Федерації. Ці українські землі відійшли до РФ тільки 1926 року – «в знак вєчной дружби с братскім народом». Такою була і доля етнічного українця, який служив справі «вєлікоросов», аж поки ті його не розстріляли…

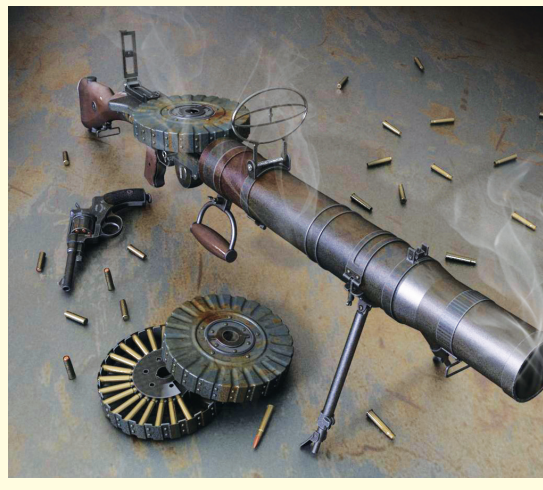

Перш ніж потрапити на Балтійський флот, Дибенко працював різноробочим і вантажником в порту. На броненосці «Імператор Павєл Пєрвий» вже мав «непильну» посаду корабельного електрика, та в жовтні 1915-го за участь у більшовицькій організації його списали на берег і відправили на сухопутний фронт під Ригою. У квітні 1916-го потрапив на два місяці до тюрми за антивоєнну агітацію. Після звільнення мав нестроєву посаду баталера на транспортному судні з чудною назвою «Ща», але і там займався більшовицькою агітацією проти війни.

Зате у лютому 1917-го із задоволенням брав участь в озброєному «матросському розгулі» в Петрограді, а потім – у підготовці до Жовтневого перевороту більшовиків.

23 лютого 1918 року саме загін матросів під командуванням Дибенка, отримавши нищівну поразку під Нарвою, панічно втік з фронту від німців, але несподівано дав назву одному з головних радянських свят – «23 фєвраля, Дню Красной армії». Це набагато пізніше його зробили святом, а хто знав справжню історію – той сміявся над матросами, які, втікаючи, розграбували залізничні цистерни зі спиртом і і жорсткою п'янкою вперше «праздновалі 23 фєвраля». Дибенка мали віддати під трибунал, проте його урятувала знаменита революціонерка Олександра Коллонтай-Домантович: 46-річна жінка з міністерською посадою проголосила на 17 років молодшого матроса… своїм чоловіком – і тим урятувала від розстрілу. Подальшу службу більшовицькій Росії колишній корабельний електрик продовжив вже з «маузером» і в чині комісара...

Разом з уже законною дружиною Коллонтай-Домантович Дибенко переїздить в Україну і швидко росте кар'єрно – командує полком, потім бригадою, дивізією…

Стає відомий як «спеціаліст з питань гібридної війни» - спочатку робить союзниками отамана Григор'єва і батьку Махна у боях проти білогвардійців, а потім наносить їм підступний удар в спину.

У 1919 році служить на Південно-Східному фронті під командуванням І.Шоріна, який запровадив для усіх своїх командирів носіння нагрудного знаку, про який в Червоній Армії намагали-

КА НІЧ В ЧИГИРИНІ

ї ненависті чигиринців до ти, що окупанти творили

9 року в Чигирині учинили червоноармійці "Юго-Западного носили нагрудні знаки з червоною зіркою і свастикою

ти в чергу до темної кімнати, звідки чути було тільки свист. Перед цим я спостеріг таку картину: кілька моїх гімназіальних учителів роздягнені сиділи на ліжках і сумно мовчали. Потім попрощались один з одним і стали в чергу. Більше я їх не бачив ніколи... Черга весь час поновлювалась новими людьми, а передні кудись зникали. У мене майнула думка, що там б'ють шомполами, а потім певно випускають на другі двері.

Не почуваючи ні перед ким ніякої вини, я вірив у порятунок, не припускаючи можливості того жаху, що чекав мене й інших. Спокійно став я в чергу.

Раптом у темряві мене схопили за руку і почувся збоку голос: «Стой, товаріщ!». Яким глумом і як гидко пролунало це осоружне «товаріщ» в цій обстановці! В цю ж мить мене оглушив страшний удар по голові, з очей посипались іскри, але я не впав, я стояв на порозі і дивився перед себе.

У тьмяному світлі місяця, що пробивалось крізь загратоване вікно, видно було тіла, розкидані в безладді по підлозі. Я все ще думав, що тут катують шомполами, але навколишнє було незрозумілим і страшним. Ніби якийсь внутрішній голос підказав мені, що треба падати і я впав ниць на гору тіл.

Мить — і я зрозумів усе. «Рубають! Рубають шаблями... Боже мій...». Кров залила мені обличчя…

Я зціпив зуби і лежав нерухомо... Кривава м'ясорубка тривала далі. Один чи два кати стояли на дверях і рубали кожного з черги, хто ступав на поріг камери.

Розраховано все було по диявольському спритно: ті, що йшли сюди з світла в темряву, не могли бачити своїх убивць, а катюги з темряви добре бачили свої жертви. Свистіли шаблі — і котились голови, відлітали руки, розрубувались тіла навпіл через увесь тулуб. Нещасні падали без крику і, навіть, хоч це і неймовірно, без стогону. Певно їх, як і мене, перед смертю оглушували. Бризкала кров, розлітались шматки мозку й м'яса.

Люди падали і котились через мене один за одним. Бійня тривала. Потім на хвилину все затихло. Я озирнувся навколо і побачив при місячному світлі постать душогуба, що лазив по горі трупів і на всю довжину шаблі шпортав їх. Він старанно «працював», пробиваючи наскрізь раз за разом усю товщу шару з людських тіл. Чути було, як від цього шпортання здригались поруч мене тіла... Ось він повзе на колінах на відстані кроку від мене. Я виразно бачу його «роботу». Ось-ось він ударить і мене, проніже наскрізь і достане ще й тих, що лежать під мною…

Але - о, чудо! Обійшовши мене півколом на відстані кроку, він раптом кудись зникає. Я вражений. Я починаю вірити, що Бог мене невидимо обороняє від смерті. Через хвилину знов почулись кроки і стало видно. Я залитими кров'ю очима дивився на бандита в червоноармійській уніформі, що водив рукою зі свічкою над трупами, приглядаючись чи не ворушиться ще хтось.

Але все було мертве. Поволі затихли кроки в далині. Навкруг була моторошна тиша. Я лежав в крові, вірніше плавав у ній, бо вона стояла на цементній долівці пальців на п'ять.

Переді мною проходило все моє коротке життя. Якось незвичайно чітко, виразно працювали думка й уява. Де тепер мої батьки, сестри? Мабуть, як і я порубані. Що сталось з населенням Чигирина? Я уявляв, що воно вирізане до ноги. Невже Провидіння тільки мене врятувало, як живого свідка страшного злочину більшовиків? Врятувало на те, щоб розповісти всьому народові, всьому світові про лють і жорстокість червоних гадів?

Але тут же віра в порятунок зникла, я був переконаний, що доживу тільки до ранку, а вранці мене доб'ють вороги, які певно вартують біля дверей цього пекла.

Почувся тихий стогін: хтось стогнав поруч. Я обізвався. Той невідомий заговорив: «У мене пробито бік. Допоможіть звестись, якщо можете!»

Зібравши сили, я подав йому лікоть, але не міг його зрушити, лише сам знесилився. Мене почав обливати з його боку фонтан гарячої крові, що бив мабуть з проколотої рани. «Кривава ванна, — промайнула думка, — ось до чого дожився!»

Згодом ще застогнало кілька живих. Десь зі споду, немов з льоху, почав важко стогнати ще один. Голос знайомий. Невже мій учитель? Він! Щоб переконатися остаточно — обзиваюсь. Він називає своє ім'я. Я знову збираю сили і повзу у той бік, де чути стогін. Розриваю ногами і ліктями тіла, бо пальці на руках порубано, і хочу добратись до нього, але дарма: сили покидають мене. Я підношу долоню до чола і пересвідчуюсь, що з голови мені ллється кров, як з кухля вода. Знесилений, я падаю. Мені погано, але я борюся зі слабістю, щоб не знепритомніти. Увесь час я чую розпачливі благання допомоги. Очевидно, йому не вистачало повітря насподі під вагою трупів. Потім стогін і крики почали слабшати і зовсім затихли. Його таки задавили.

Спочивши трохи, вирішую стати на ноги. Підіймаюсь лише на коліна, потім, як підкошений, падаю. Стає важко дихати від випарів крові. Я знов лежу на трупах. Крізь грати заглядав уже сірий світанок. Кінець наближався…

Раптом почулися дзвони, що били сполох. Потім виразно долетіли жіночі голоси. Я через силу звівся на ноги, і, перелізши через купу трупів біля порогу, рушив уперед, хапаючись скривавленими руками за стіни. Побачив жінок, що прибігли сюди рятувати своїх близьких. Вони жахались мене, як привида, і тікали від мене. А я ішов далі і далі. — до життя. Я вірив тепер у нього! Я жив!

Надворі мене зустрів похмурий ранок з важкими олов'яними хмарами. Накрапав холодний дощ і, здавалось, сама природа плакала. Зі страшного будинку виносили понівечені трупи, в крові, і рядами клали на вулиці. Скоро вся вулиця була ними закладена. 200 тіл лежало на землі, закривавлені і порубані до того, що не можна було їх

впізнати. Звідусіль бігли люди, скрізь лунали крики розпачу і ридання. Деякі жінки падали непритомні.

Бандитів уже не було. Вони боягузливо втекли з міста в напрямку Черкас. Вони боялись стихійного повстання людності і справедливої відплати за неповинну кров.

Надходила наступна ніч… Чигирин здавався вимерлим містом. Людей не видно було ніде ні вдень, ні вночі. Місто лишалося пусткою, де по ночах вили протяжно і моторошно собаки. Всі, старі й малі, кидали свої оселі, своє майно, і тікали в болото, на плавні, і там на островах рятували свої душі.

Така була для чигиринців пам'ятна страшна осінь 1919 року…»

В історії Української революції 1917-1921 рр. залишається ще багато білих плям, зокрема і обставини «Варфоломіївської ночі» в Чигирині. Є спогади більшовика Павла Дибенка, які зберігаються в Російському державному військовому архіві, які неопубліковані і досі чекають на своїх дослідників. Їх опрацювання дало б можливість більш повно розкрити обставини трагедії, що сталася в Чигирині 1919 року...

ЯНІНА ДІДЕНКО,
учений секретар НІКЗ «Чигирин»

*У публікації використано спогади й дослідження І.Артеменка, А.Перепелиці, О.Солодара та Є.Рябокінь.

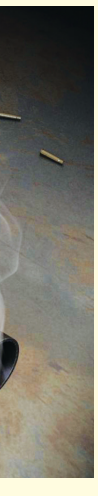

ся не згадувати після 1941 року – бо він поєднував червону зірку і… свастику. В цей рік, 1919-го, окрім участі у різанині мирного населення в Чигирині, Дибенко «відзначився» і в боях під Царициним – пізніше це певний час рятувало його від репресій Сталіна, який теж був «царицинським ветераном». У цей же рік на Донбасі, у Дебальцевому, від рук власних підлеглих-червоноармійців, загинув брат Павла – Федір…

У подальшому Павло Дибенко знову спеціалізувався на «гібридних подвигах»: придушував селянське повстання у Тамбовській губернії Росії, під командуванням Тухачевського нищив учасників антибільшовицького повстання матросів Кронштадту... А коли його колишнього командира арештували як «антісовєтчіка», Дибенко… входив до складу спецсуду, який засудив Тухачевського до розстрілу.

1938-й був останнім роком життя Дибенка. Вже в січні колишнього командувача військами Ленінградського округу витурили з партії – «за морально-бытовое разложение и пьянство». Проте персональна опіка товариша Сталіна ще давала шанс на «ісправлєніє» - його призначили заступником наркома лісової промисловості, наглядачем за виконанням планів лісоповалу в'язнями радянських концтаборів системи ГУЛАГ.

Арештований вже через місяць – за звинуваченням у «воєнно-фашистском заговорє і шпіонаже на пользу США». Під час катувань на допитах «зізнався» в усьому, в чому звинувачували, окрім роботи на розвідку США – очевидно, просто слідчий зрозумів, що нафантазував занадто багато нереального. Герой більшовицької пропаганди і окупації України страчений соратниками 29 липня 1938 року на розстрільному полігоні НКВД «Комунарка» - колишній дачі розстріляного наркома Генріха Ягоди під Москвою.

Дибенко посмертно реабілітований російськими «правоохоронцями». У сучасних Москві і Санкт-Петербурзі є вулиці його імені. Пам'ятна дошка на його честь і вулиця Дибенка досі є в окупованому росіянами Сімферополі, а також вулиці його імені - у Севастополі і Донецьку.

У Запоріжжі, в приватному музеї зброї Віталія Шлайфера - чудом збережений «маузер», подарований Павлу Дибенку в день народження у 1918 році. На руків'ї зброї – вигравіювані написи: «Шура» і «Валя» (імена обох дружин колишнього матроса) і безграмотне «НАПАМЯТ» - написане разом і без м'якого знака. З цим смертоносним «маузером» посланець більшовицької Москви був і під час масової страти вчителів гімназії та інших мирних українців у Чигирині…

ЯРОСЛАВ ЗВЕНИГОРА

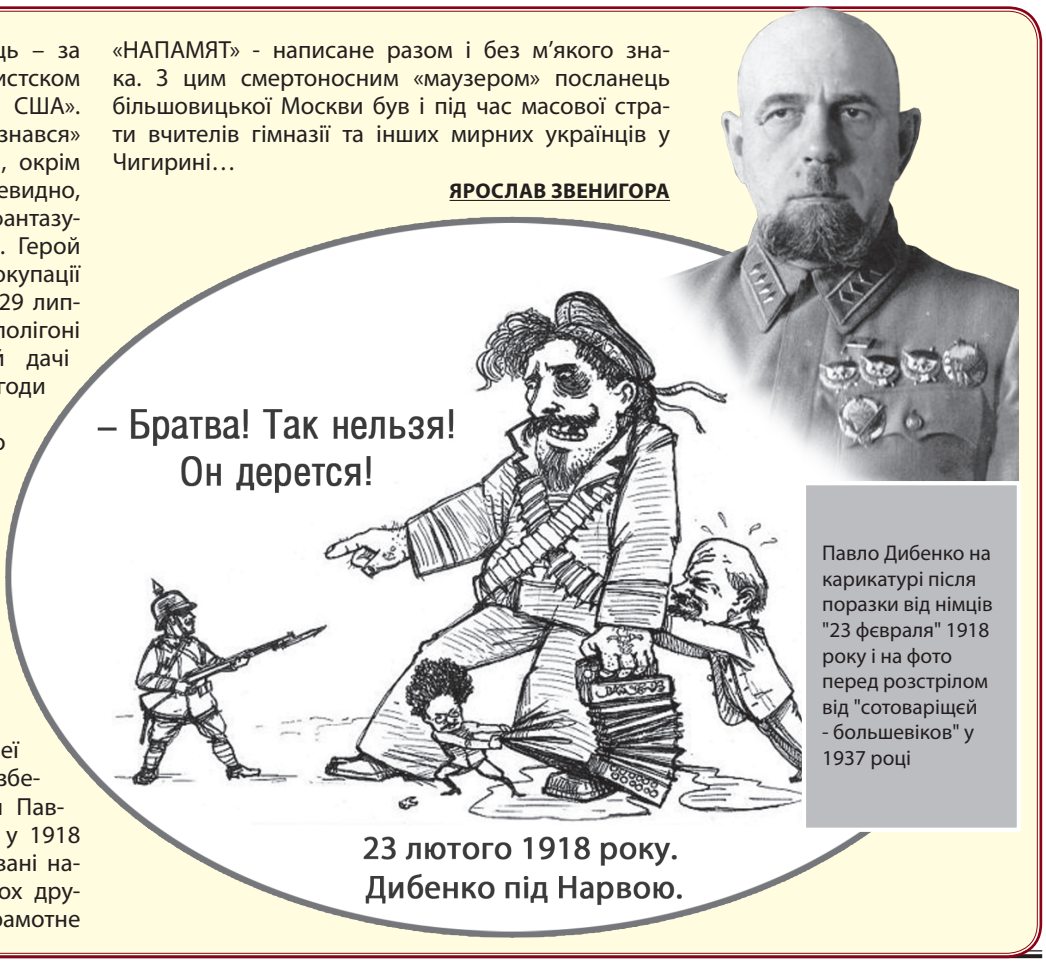

Павло Дибенко на карикатурі після поразки від німців "23 фєвраля" 1918 року і на фото перед розстрілом від "сотоваріщей - большевіков" у 1937 році

Вільне Козацтво: шаблі на сторожі рідного дому...

Вільне козацтво — національні добровільні військово-міліційні формування часів національно-визвольних змагань 1917-1921 років, що діяли в Україні та на Кубані. Виникли у процесі розвалу російської армії з лютого по травень 1917 року з метою захисту сіл, а згодом і Української Держави, в умовах зростання громадського безладу й бандитизму, з метою захисту правди, свободи і соборного народовладдя людей вільної України і священнослужителів Української Православної Церкви.

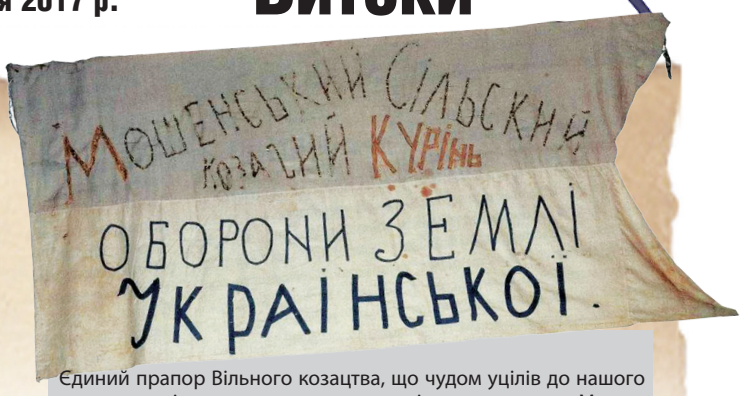

Єдиний прапор Вільного козацтва, що чудом уцілів до нашого часу – вигоріле синьо-жовте знамено сільського куреня Мошен на Черкащині. Зберігається в Історичному музеї в Києві.

Фото Анни СЕНИК (Ładna Kobieta), проект Міноборони «Воїн через віки»

Перші загони Вільного козацтва з'явилися навесні 1917 на Звенигородщині (нині – Черкаська область) як протидія збільшовиченим загонам демобілізованих солдатів та армійських дезертирів. Особливого поширення Вільне козацтво набуло на Черкащині, Київщині, Чернігівщині, Полтавщині — землях, що раніше входили до складу Гетьманщини і на яких збереглися козацькі звичаї та традиції, а також на Херсонщині, Одещині, Поділлі, Волині.

У квітні 1917 року в Звенигородському повіті відбувся 1-й (повітовий) з'їзд козацтва, на якому були вирішені такі організаційні питання: Вільне козацтво організовано для оборони вольностей українського народу та охорони ладу; Вільне козацтво є територіальною військовою організацією, до якої мають право вступати громадяни повіту, не молодші 18 років; не можна приймати до організації людей, ворожих українській справі, а також тих, хто мав кримінальні злочини; всіма справами організації завідують ради козацької старшини; командна старшина є виборною.

Кошовим отаманом Звенигородського повіту (коша) було вибрано Семена Гризла, курінними отаманами волостей: Гусаківської - Смоктія, Кальниболотської - Гризла, Лисянської - Сороку, Тарасівської (Керелівської) — Шевченка, Княжанської - Шаповала.

На з'їзді було розроблено організаційну структуру, що копіювала давній козацький устрій, — з Генеральною козацькою радою та наказним отаманом на чолі, з козацькою старшиною: осавулом, писарем, хорунжим, скарбником.

Основою організації Вільного козацтва стала сотня, що набиралася з громадян одного села чи міста не молодших за 18 років і не мала чітко означеної кількості. Сотні волості формувалися в курінь, курені — в полки, а полки губернії об'єднувалися в Кіш.

Козаки брали активну участь у створенні в Києві Першого Українського козачого полку ім. гетьмана України Б. Хмельницького. Полк самочинно був створений 18 травня 1917 року і налічував близько 3 тисяч солдатів. У серпні 1917 року відбулося формування загонів Вільного козацтва в повітах: Бердичівському, Уманському, Київському, Канівському, Черкаському, Остерському, Ніжинському та Борзнянському.

21-28 вересня 1917 року в Києві відбувся з'їзд представників народів і областей колишньої імперії, який отримав назву «З'їзд народів» — 100 делегатів представляли більше 10 націй, а також 9 різних козацьких військ.

3 (16) - 7 (20) жовтня 1917 року в Чигирині відбувся Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва, на якому були присутні 200 делегатів, що представляли 60 тисяч організованих вільних козаків Київської, Херсонської, Катеринославської і Чернігівської губерній та Кубані.

Делегати з'їзду звернулися до населення із закликом озброюватися, рішуче боротися з ворогами народу, не допускати братовбивства, створювати у селах сотні, у волостях — курені, у повітах — полки, у губерніях — коші Вільного козацтва. На з'їзді було обрано Головну козацьку раду (Генеральну раду) Вільного козацтва у складі 12 осіб, яка очолювала об'єднані губерніальні коші. Почесним отаманом Вільного козацтва став командувач 1-го Українського корпусу генерал Павло Скоропадський. Оскільки Скоропадський перебував на фронті, наказним військовим отаманом і генеральним писарем Вільного козацтва було обрано Івана Полтавця-Остряницю. Уже в листопаді 1917 року він виступив з планом реорганізації влади і утворення, при опорі на козацтво, Української Держави на чолі з гетьманом.

13 листопада 1917 року Генеральний Секретаріат затвердив обов'язковий для вільнокозацьких організацій Статут, який суворо регламентував діяльність вільних козаків. У кожному селі чи місті, незалежно від чисельності, могла існувати лише одна громада ВК з осіб будь-якої національності й статі, її завданнями були боротьба з дезертирством при демобілізації, охорона громадського порядку та спокою населення, захист громадян та їхньої власності, запобігання грабункам, фізичний і духовний розвиток козаків, їх громадське виховання. Громади Вільного козацтва створювали піші й кінні загони, пожежні дружини, відкривали бібліотеки, видавали журнали і брошури, поширювали газети і літературу, організовували зібрання, лекції, читання, концерти тощо.

Чернігівські вільні козаки – біля Тріумфальної арки у Новгороді-Сіверському. 1918 рік.

Досить жорсткими були умови прийому до Вільного козацтва. Це відбувалося тільки на загальних зборах громади при таємному голосуванні. Дійсним членом Вільного козацтва можна було стати лише за рекомендацією трьох його членів, які несли повну відповідальність за подальші вчинки свого підопічного.

Вільні козаки присягали на вірність Україні. Сотенні козацькі збори обирали старшину у складі сотника, підсотника й писаря та інших посадових осіб: бунчужного, скарбника, складника, обозного й кашовара. У межах волості сотні об'єднувалися в курінь. Вищим органом куреня були курінні збори та обрана на них курінна старшина у складі курінного, його заступника й писаря. У повіті з куренів створювався полк. Вищим його органом були полкові збори, до яких входили по одному від кожних 50 козаків. Повітові полки в межах окремої губернії об'єднувалися в кіш. Кошовий отаман затверджувався спочатку загальними зборами губернської громади, а остаточно - генеральним секретарем внутрішніх справ. Зміщення кошового отамана входило до компетенції Генерального Секретаріату.

За соціальним та національним походженням вільні козаки були, головним чином, українськими селянами, службовцями, робітниками. Козацькі робітничі організації існували в Єлисаветграді, Катеринославі, Олександрівську та інших містах України.

Деякі дослідники вважають, що Вільне козацтво було частиною загальноукраїнського військового руху. Але це не зовсім так. По-перше, прерогативою вільнокозачого руху став захист внутрішньодержавного порядку та спокою, а боротьба з зовнішньою загрозою покладалася на українізовані полки регулярної армії. По-друге, організаційна структура Вільного козацтва тяжіла до відокремленого статусу у суспільному ладі України. Підпорядкування безпосередньо Центральній Раді, самостійне вирішення усіх організаційних питань без будь-якої залежності від урядових органів визначали своєрідне привілейоване становище Вільного козацтва.

Вільне козацтво активно залучалось до боротьби з більшовицькою агресією взимку 1917-1918 років. Саме тому керівництво Вільного козацтва поступово переходило від відомства внутрішніх справ до військового відомства.

Наприкінці січня 1918 року Уряд УНР здійснив спробу заснувати Вільне реєстрове козацтво для організації внутрішньої охорони повітів. На платню козакам і старшині було асигновано 130 мільйонів карбованців. Та наприкінці березня 1918 року на вимогу Німеччини Уряд УНР припинив організацію Вільного реєстрового козацтва. А 5 квітня 1918 року наказом міністра УНР розформовувалися усі загони Вільного козацтва.

Слово «козак», завдячуючи ворожій пропаганді, стало синонімом жорстокості і непримиренності у боротьбі проти більшовицької влади. В.Ленін в одному зі своїх виступів заявив, що в разі утримання при владі гетьмана України Павла Скоропадського Росія зменшиться до розмірів Московської держави XVI-XVII століть. І уряд більшовицької Росії зробив усе можливе для того, щоб так не сталося. 24 січня 1919 року Оргбюро ЦК РКП(б) випустило секретну директиву, підписану Яковом Свердловим. У директиві говорилося:

«Провести масовий терор проти багатих козаків, винищивши їх поголовно; провести нещадний масовий терор стосовно всіх козаків, що брали участь — пряму або непряму — у боротьбі з Радянською владою…»

Ця директива негайно стала впроваджуватися в життя. Фактично, до початку 1920 року, козацтво на території колишньої імперії було знищено більшовицькою владою, а пам'ять про них спотворена радянською ідеологією…

«ЗАПОРОЖЦІ ЗА КОРДОНОМ»: УКРАЇНСЬКЕ ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО (УВК)

Організація українських козаків «Українське Вільне Козацтво» була створена у 1920 році як закордонна частина організації «Вільне козацтво», що діяла в Україні у 1917–1923 роках.

Ініціатор створення та перший отаман — Іван Полтавець-Остряниця. Його наступниками на посаді отамана були Іван Волошин-Берчак, Михайло Омелянович-Павленко, Павло Терещенко, Іван Цапко, Віктор Дяченко (брат командира «чорних запорожців» Петра Дяченка), Антін Кущинський, Петро Коршун-Федоренко, Михайло Ковальський, Валентин Різник, Йосип Байда, Петро Ващик…

Після Другої світової війни УВК продовжило свою діяльність головно в Німеччині та Австрії — у таборах переміщених осіб. Закінчення світової війни, розселення української еміграції з європейських теренів, а також зменшення популярності мілітарних ідеологій упродовж 1948–1960 зумовили припинення активної діяльності УВК в Європі, проте не за океаном.

У 1960 р. в США під проводом Івана Цапка утворилася перша станиця УВК. Ця подія дала початок розширенню мережі осередків УВК в США, Австралії, Канаді та Бразилії. До поч. 80-х рр. було створено 52 станиці УВК…

Українське національне козаче товариство (УНАКОТО або УНКТ, 1920–1936 р.р.)

У 1920 році в Берліні створено Українське національне козаче товариство (УНКТ). Перший отаман, Іван Полтавець-Остряниця, намагався згуртувати консервативні сили еміграції і очолити їх — з метою відновлення незалежності України на засадах гетьманської авторитарної влади. З березня 1921 року місцем перебування його штабу став Мюнхен (Баварія).

Головним пріоритетом у діяльності УНКТ було відродження Української держави. У своїй діяльності товариство використовувало традиційні козацькі організаційні форми, принципи та цінності. Для ідеології УНКТ були характерні певні тоталітарні риси: військова диктатура, превалювання державних інтересів над принципами свободи слова, приватної власності та персональних свобод.

Головною метою товариства було згуртування «лицарськи-національного», активного і творчого вояцтва, виховання свідомих борців за волю України. У 1923–1924 роках УНКТ видавало в Мюнхені свій друкований орган — ілюстрований місячник «Український козак».

Український Народний Козачий Рух або Українське Вільне Козацтво (УВК УНАКОР, 1936–1947 р.р.)

З 1936 р. Українське національне козаче товариство отримало назву Український Народний Козачий Рух чи, інакше, Українське Вільне Козацтво — УВК УНАКОР.

На той час УВК включала вісім кошів: у Болгарії, Австрії, Німеччині, Чехословаччині, Марокко, Польщі, Канаді та Україні (Повстанський кіш). Всього організація нараховувала близько 40 тис. членів. На території Польщі знаходився кіш у 1500 козаків, які об'єднувалися в чоти, сотні і полки.

Козацькі військові формування УВК у березні 1945 р. увійшли до складу Української Національної Армії. Вони стали основою для формування 2-ї Української дивізії УНА, яку очолював генерал-хорунжий Армії УНР, уродженець Полтавщини Петро Дяченко.

З 1947 року УВК видавало свій неперіодичний друкований орган — бюлетень «Вільне Козацтво». У цей час УВК займалося лише культурницькими справами.

20 жовтня 1947 р. Президентом УНР в екзилі, уродженцем Черкащини Андрієм Левицьким на найвищому дер-

Кошовий отаман Коша УВК Австралії ім. Гетьмана Петра Сагайдачного генерал-хорунжий УВК Петро Деряжний (другий зліва) в гостях у Холодному Яру на Черкащині. Жовтень 2017 року

жавному рівні за поданням міністра військових справ Уряду УНР в екзилі М.Омеляновича-Павленка було встановлено державну нагороду УНР в екзилі «Хрест українського козацтва». Згідно зі Статутом Хреста українського козацтва ця відзнака встановлена «щоб відзначити видатних громадян і борців за волю України та зберегти в пам'яті нащадків згадки про славетну боротьбу українського вільного козацтва в часі з березня 1917 р.» Головну нагородну раду Хреста українського козацтва формувала Генеральна управа Українського Вільного Козацтва, а голову та секретаря Головної нагородної ради затверджував Президент УНР за поданням військового отамана УВК.

Українське Вільне Козацтво (УВК), або скорочено: Українське Козацтво (УК) (з 1947 р. до цього часу)

У 1952–1967 рр. Військовим отаманом УВК був полковник Армії УНР Іван Цапко. УВК в цей час - станова парамілітарна громадська, не політична і не партійна організація.

У 1964–1980 роках УВК видавало у м. Чикаго (США) свій друкований орган — часопис «Українське Козацтво». У 1982 році часопис «Українське Козацтво» відновлений у м. Торонто (Канада).

18 січня 1979 року в часовні куреня ім. Петра Дорошенко митрополит Петро Хомін і протоієрей Федір Легенюк у присутності Кошового отамана УВК генерального значкового Петра Коршуна-Федоренка, генерального хорунжого Петра Петренка та півтори сотні козаків освятили прапор УВК. На прапорі, над образом св. Покрови — напис: «Надія на Бога», під образом — «А лицарство наше!» Ці пророчі слова великого гетьмана Богдана Хмельницького — девіз Українського Вільного Козацтва.

Тепер УВК має у 8 країнах «паланки» — 39 відділів-куренів (станиць), за кордоном Українське Вільне Козацтво найактивніше діє в Канаді, Австралії та США.

КОРОТКО – ПРО ТРЬОХ ОТАМАНІВ УВК...

Зупинимося окремо на декількох найяскравіших постатях отаманів УВК на еміграції.

Іван Полтавець-Острянець

В першу чергу це, звісно, його перший очільник – уродженець Черкащини **Іван Полтавець-Остряне**ць, який був одним з головних ініціаторів створення Вільного Козацтва ще в Україні. Нащадок козацького роду організатора повстань проти шляхти і походів на Крим та проти Московії гетьмана Якова Остряниці, він все життя був вірним ідеям консерватизму, затятим монархістом-гетьманцем. З початком Другої світової війни шукав шляхи впливу на керівництво Німеччини – заявляючи про наявність в організації Вільного Козацтва восьми кошів, які дислокувались у Болгарії, Румунії, Німеччині, Польщі, Чехословаччині і навіть Марокко, лобіював українську самостійність, проте коли переконався у примарності цих сподівань – рішуче й назавжди відійшов від політичних справ. Помер і похований 1957 року в Мюнхені.

Як і Полтавець-Остряниця, **Михайло Омелянович-Павленко** був безпосереднім учасником Української революції та Визвольної боротьби 1917-21 рр, генерал УГА та Армії УНР, що керував переможними операціями Першого Зимового походу. Українське Вільне Козацтво очолював у 1942-44 роках. Хоча мав добрі стосунки з організаторами дивізії «Галичина», участі в її створенні не брав з причини того, що не хотів мати ані найменших контактів з нацистами. Коли Червона армія увійшла на територію Східної Європи, український генерал, який до того жив у чеській Празі, перебрався до Західної Німеччини, де створив Спілку Українських Ветеранів (СУВ), яка аж до кінця 1970-х залишалася фактично найвпливовішою українською емігрантською організацією. Сам же бойовий генерал помер 1952 року в Парижі і знайшов вічний спочинок на цвинтарі Пер-Лашез, де поховані літератори Бальзак, Лафонтен, Мольєр і Оскар Уайльд, маршали Наполеона - Мюрат і Ней, паризькі комунари та Нестор Махно…

Михайло Омелянович-Павленко

Реально ж найбільш дієвим і яскравим отаманом УВК став **Іван Цапко,** який найдовше, протягом цілих 15 років очолював організацію. Народжений на Кубані, він все життя присвятив справі боротьби за вільну Україну. Під час Першої світової хорунжий Кубанського Козачого війська отримав за хоробрість Георгіївський хрест Росії і Воєнний Хрест Франції. У революційному 1917-у організував на Кавказькому фронті кінну сотню (згодом — курінь) ім. Івана Сірка, яка тривалий час була єдиною підтримкою міської влади у грузинському Батумі. Навесні 1918-го на чолі сотні прибув в Україну. Оселився з мамою у Слов'янську на Донеччині. Восени 1918-го став осавулом Слобідського Коша Вільного Козацтва,

Іван Цапко

а від грудня 1918-го, після проведеної в умовах більшовицької окупації Донбасу таємної наради на березі річки Айдар - стає командиром партизанського кінного загону у Старобільську на Луганщині. Станом на 1 січня 1919 року загін вже розрісся до полку - мав півсотню розвідників,шість кінних сотень, дві піші сотні, дві кулеметні сотні і гарматний дивізіон. Українські партизани кубанця Цапка громили московських більшовиків по всьому Донбасу аж до серпня 1919-го. Пізніше – командує кавалерійським полком в Окремій Кінній Дивізії Дієвої Армії УНР. Від 1923 року – на еміграції в Польщі,Німеччині, Австрії, США. Діяльність в УВК на еміграції розпочинав як начальник штабу козацьких військових частин, був членом Української вільної академії наук. Військовим отаманом УВК був з 1952-го і аж до 1967-го, року своєї смерті.

Рівно пів століття тому, у суботу, 9 вересня 1967 року полковник Армії УНР Іван Цапко, отаман Українського Вільного Козацтва, ще виголошував доповідь у нью-йоркському відділі Вільної Української Академії, а через кілька годин, в ніч на 10 вересня, тихо помер уві сні - у себе вдома, у Нью-Йорку...

В умовах радянського «гетто для українців» колишній отаман Вільного Козацтва зумів пропагувати патріотизм через... кіно

Те, що уродженець звенигородського села Будище Юрко Тютюнник був знаменитим воєначальником, генерал-хорунжим армії УНР, знає кожен. Та не кожен знає, що пізніше він був ще й… кіносценаристом та актором.

Виходець із багатодітної родини колишніх кріпаків, Юрко зумів досягнути вершин кар'єри завдяки двом війнам. Під час Першої світової він був одним із найкращих офіцерів царського війська, у боях проти німців отримав не тільки нагороди, а й два важкі поранення. Потім була революція, і Тютюнник українізував і очолив полк у Криму – Перший Сімферопольський полк ім. гетьмана Дорошенка.

Згодом організував у Звенигородці Кіш вільного козацтва і став його отаманом, а пізніше – і генералом регулярного війська УНР. Зокрема, під час походу 1919 року козаки Тютюнника визволяли від більшовиків Умань, Христинівку й Шполянщину. Билися і проти більшовиків, і проти російських білогвардійців Денікіна.

Після поразки визвольних змагань жив у Польщі й готував новий похід решток українського війська на Київ.

У червні 1923 року, у результаті спецоперації «Синдикат-4» чекістам вдалося заманити генерала в засідку на кордоні й арештувати. Після кількох місяців у тюрмі його випустили із застінків – більшовикам було вигідно демонструвати на публіку, що є ось живий генерал-націоналіст – мовляв, і решта припиняйте воювати протии СРСР…

Тютюнник оселився у Харкові. У художньо-документальному фільмі "П.К.П." навіть зіграв… самого себе часів громадянської війни. Харківський адвокат Олександр Семененко писав про цей фільм: «Замість історичної драми, де вони брали участь як воїни, їм довелося на баских конях перед кіноапаратами витанцьовувати образливий для їх гідності водевіль». Проте кінооператор Юрій Тамарський, який пізніше емігрував до США, згадував, що в перервах між зйомками генерал говорив, не приховуючи своїх націоналістичних поглядів, які нікуди не поділися: «На кіностудії довкола Юрка Тютюнника, вбраного у форму українського генерала, з тризубами на ковнірі, завжди збирався великий гурт людей, і на чисельні запитання, які йому ставилися, Юрко Тютюнник відповідав різко й лаконічно, відкидаючи „диктатуру пролетаріату“ в Україні. Він підкреслював, що в Україні переважає селянство, права якого урізані совєцькою владою, і що такий стан не є терпимий».

У фільмі «Звенигора» під пошуками гайдамацького скарбу приховувалася метафора – пошук української Волі, як одвічних цінностей від давніх часів…

Під час роботи на Одеській кінофабриці Тютюнник потоваришував з Юрієм Яновським. Кандидат юридичних наук, полковник Іван Логвиненко згадував: "Блискучий оповідач, Юрко Тютюнник полонив уяву молодого талановитого письменника Юрія Яновського, і той на основі його спогадів створив чудовий роман-думу про буремні дні в Україні — «Чотири шаблі». В описі зовнішності головного героя роману — Шахая — й без тонких алегорій не є важким впізнати Юрка Тютюнника».

У Всеукраїнському фотокіноуправлінні в Харкові Тютюнник працював в одному кабінеті з колишнім комісаром Української Центральної Ради Надією Суровцовою. Ця жінка, яка 1927 року потрапила до радянських концтаборів і була звільнена тільки 1954 року з поселенням в Умані на Черкащині, залишила письмові спогади про Тютюнника саме як про редактора художніх фільмів та сценариста.

Згодом Тютюнник під псевдонімом Юртик написав сценарій до фільму-легенди "Звенигора" - про скарби, закопані гайдамаками у надрах гори. Насправді ж під справжнім скарбом малася на увазі любов до України… Тютюнник мав і сам зніматися в цьому фільмі, та газета "Кіно" надрукувала розгромну статтю, заявивши, що "петлюрівський отаман проповідує ідею буржуазної української нації".

Зрештою 1928 року фільм таки вийшов на екрани в Києві й Москві, але з правками до сценарію, зробленими Олександром Довженком – за це йому теж перепало від злобивих критиків як "симпатикові націоналістів".

Зате великий Ейзенштейн так сказав про "Звенигору": "Фільм… звучить невимовною чарівністю своєрідної манери мислення, дивним переплетінням реального з глибоко національною поетичною вигадкою. Гостро сучасного і разом з тим міфологічного. Гумористичного і патетичного, чогось гоголівського…"

До речі, кіноплівка цього фільму чудом уціліла і до наших днів…

Був іще написаний сценарій фільму про селянські повстання на Лівобережній Україні у XVII столітті, схвалений кінофабрикою, але не пущений до виробництва через арешт Тютюнника. Його схопили в лютому 1929 року. Кілька днів допитували в Харкові. Слідчим він заявив: «Від своїх поглядів не відмовлявся й досі не відмовляюся. Якщо позиції Донцова (один з ідеологів українського націоналізму – О.Б.) не змінилися, то я до них ставлюся як і раніше — тобто поділяв і поділяю».

4 березня йому зачитали постанову у пред'явленні звинувачень «пропаганди українського фашизму та приховуванні контрреволюційного елементу». Висланий до Москви для «дорослідування справи». Чекістів у Москві цікавило не вигадане «фашистське» сьогодення Тютюнника, а його реальне минуле, особливо підготовка до Другого зимового походу Армії УНР. Тютюнник навідріз відмовлявся називати імена і наполягав, що «в Україні нині немає диверсійно-повстанської сітки»… Розстріляний за вироком колегії ОГПУ 30 жовтня 1930 року.

Його дружина Віра Тютюнник-Левицька не раз намагалася вияснити долю чоловіка після арешту. Повідомлення про виконання смертного вироку вона отримала тільки через два роки після розстрілу – 1932-го...

Постановою Генеральної прокуратури України Юрій Тютюнник реабілітований лише у листопаді 1997 року.

Олександр БРАВАДА, малюнок Інокентія КОРШУНОВА та кіноафіша 1928 року

Вільне Козацтво: байдужа до політики структура, яка понад усе ставила Україну

Генерал-хорунжий УНР Юрко Тютюнник був тим очевидцем, хто найбільш влучно охарактеризував ідеї й прагнення Вільного Козацтва.

Процитуємо його дослівно: «На другому всеукраїнському військовому з'їзді Звенигородський кіш Вільного Козацтва мав своїх представників, то були: Гризло, Шаповал і Сергієнко; всі з'явилися в старокозацьких строях: жупани, шаблюки, на шапках шлики, на голові оселедці. Виступили вони в київському міському театрі в час, коли виникла провокація Оберучева та Лепарського. Говорив дід Шаповал: «Вільне Козацтво не просило дозволу орґанізуватися, він нам непотрібний; Вільне Козацтво здивувалося, що Керенський «заборонив» сей з'їзд; ми знали, що Керенського ніхто на послухає, бо й на нас ся заборона зробила таке враження, неначе б вона зроблена урядом Туреччини, або Німеччини. Коли пани Оберучев та Лепарський говорять, що українці хотять захопити владу в Київі, то нема нічого дивного, бо ми тільки відберемо наше. Якщо Вільне Козацтво одержить наказ прийти до Київа і взяти під охорону наші інстітуції, то ми те зробимо, не питаючи дозволу Оберучева».

Юрко Тютюнник вбачав у Вільному Козацтві єдину силу часів Української революції, цілковито байдужу до політичних ігр

Буря оплесків була відповідю. Вже тоді Вільне Козацтво досить радикально підходило до питання українсько-російських взаємних відношень. Вже тоді владу Керенського у відношенню до України прирівнювалося до влади чужої держави…

Вільне Козацтво весь час робило натиск на орґани влади в бік якнайрадикальніших рішень у національному питанню. Треба пам'ятати, що 1917 рік був роком "українізації України". Село сперлося на козацтво в своїх соціяльних домаганнях… Дідичі на Звенигородщині належали до націй, ворожих Україні й українському рухові. Тому, опріч соціяльного питання, ґрунтом для відношення були й національні інтереси. Тому козацтво рішуче дивилося на дідичів, як на тимчасових доглядачів за маєтками, що мають бути передані місцевому населенню по законах українського уряду; такі обов'язки накладало козацтво на вчорашніх панів!

Цікаве відношення до Вільного Козацтва з боку політичних партій. Представники меньшостей в Центральній Раді: Рафес, Балабанов, Крупнов, Фрумін та ін. при одній згадці про Вільне Козацтво тратили рівновагу… Рафес заклинав українську демократію Марксом і всіми святими, щоб вона знищила "ето шовіністическоє погромноє казачество". Нібито в соціялістичної демократії була сила зробити се. Українська демократія відносилася до орґанізації Вільного Козацтва… ніяк. Тільки восени 1917 року вона пробує прибрати під свій вплив і кермування сю силу…»

Зі статті Юрія ТЮТЮННИКА «Звенигородський Кіш Вільного Козацтва. Революційна стихія»

КУДИ ПОДІЛИСЯ КЛЕЙНОДИ КОШОВОГО КАЛНИШЕВСЬКОГО, ЗНАЙДЕНІ ВІЛЬНИМ КОЗАЦТВОМ?

Другий Всеукраїнський військовий з'їзд в Києві намагався заборонити Керенський, проте українці продемонстрували, що думка Росії їх зовсім не хвилює, - там було проголошено І Універсал Центральної Ради, який починався словами: «Хай буде Україна вільною…» На з'їзді, що проходив 13 червня 1917 року в київському Оперному театрі під охороною полку ім. Богдана Хмельницького, було понад 2500 делегатів, які представляли українців усіх фронтів.

Ось як пише про цікаву історію, яка розпочалася того дня на з'їзді, дослідник Володимир Кравцевич-Рожнецький: «Дід Шаповал (зі Звенигородського коша Вільного Козацтва – ред.) у своїй промові торкнувся ще одного питання,— повернення українських військових символів, захоплених московським генералом Текелієм 1775 року під час знищення Запорізької Січі. Річ в тім, що в резолюцію Першого всеукраїнського військового з'їзду був внесений і такий пункт: «Усі стародавні українські прапори, які зберігаються в різних державних музеях Петрограда і Москви та інших міст, потрібно негайно передати в Київ українському національному музею». Делегати Другого з'їзду, у тому числі і дід Шаповал, посилалися на цей пункт резолюції, домагаючись повернення на батьківщину військових реліквій минулого.

Отримавши резолюцію з'їзду, відділ охорони історичних пам'ятників історії, культури та мистецтва Генерального Секретаріату Центральної Ради направив фахівців з мистецтва і старожитностей В.Щавинського й О.Новицького до Росії - розшукати та взяти на облік усі українські козацькі реліквії, захоплені 1775 року після зруйнування Запорозької Січі й ув'язнення останнього її кошового Петра Калнишевського. Роботу цю провели за короткий термін, і українські вчені та політики отримали повний перелік військових реліквій. Склали відповідний лист, і представник Центральної Ради виїхав до Петрограда, маючи на руках список того, що Росія має повернути. Проте, коли український представник приїхав до Петрограда, у російській столиці розпочалося повстання, інспіроване більшовиками та лівими есерами. Природно, що прем'єр-міністр Росії князь Львов і чути не хотів про повернення українських клейнодів. Саме про це й сказав у своїй промові дід Шаповал.

Проте ні він, ні Симон Петлюра, який головував на з'їзді, не знали, що сталося в Російському історичному музеї в ті тривожні для столиці дні. Річ у тім, що ще 1 червня в Петербурзі відкрився Другий російський загальнокозачий з'їзд. Невідомо, чи був там представник УВК, військовий старшина Іван Полтавець-Остраниця. Проте є свідчення, що до цього часу він організував у Петрограді сотню УВК і, мабуть, був на з'їзді як спостерігач. Можливо, він залишився після з'їзду в Петрограді й довідався про провал української місії з повернення козацьких клейнодів. Це припущення засноване на наступних подіях, про які 1969 року на сторінках часопису «Українське Козацтво» розповів Каленик Лисюк: «...полковник (Полтавець-Остряниця – ред.) зайшов зі своїми козаками в Історичний музей і насильно відібрав там всі українські козацькі прапори та старовинну козацьку зброю і все те переніс до готелю, в якому мешкав, і в коридорах... поставив озброєну козацьку варту».

Справа дійшла до Керенського, який щойно побував у Києві й вів там непрості дипломатичні переговори з Грушевським і Винниченком. Керенському дуже не хотілося сваритися з українцями й діяти силовими методами. Він вирішив розпочати переговори й послав до Івана Полтавця-Остраниці комісію, у складі якої був і солдат Каленик Лисюк, представник Петроградської ради солдатських і робочих депутатів. Комісія направилася в готель, але збройні козаки її не пустили. Начальник варти викликав Полтавця-Остраницю, який сказав: «Нас пограбували, і я від імені Українського Вільного Козацтва відібрав награблене і передам його власникові, себто Українській державі. Ми чужого не хочемо, але свого не подаруємо!» Комісія нічого не домоглася. Князь Львов наказав силою відібрати клейноди, але і з силової акції нічого не вийшло. Це був один із чинників, який привів до відставки прем'єра.

Іван Полтавець-Остраниця розумів, що поки йдуть переговори про повернення музейних експонатів, козацькі клейноди необхідно швидко переправити до Києва. Він наказав зняти прапори з держаків, упакувати всі реліквії в чотири пакети, відібрав чотирьох козаків, посадив кожного на окремий потяг, наказав довезти клейноди до Києва і здати в історичний музей. Найцінніші речі військовий старшина вирішив везти сам. Та з чотирьох козаків лише один довіз пакет за призначенням. Ще одного було заарештовано, пакет відібрали, і козак дивом втік з-під арешту. Двоє інших зникли безвісти. Сам Іван Полтавець-Остраниця прибув у Київ без пригод і, як він розповів згодом Каленику Лисюку, передав реліквії до Київського історичного музею».

Редакція «Козацького краю» дослідила, як склалася подальша доля тих, хто шукав клейноди Запорозької Січі…

Єдине прижиттєве зображення Петра Калнишевського було на січовій іконі «Покров Богородиці»: останнього кошового (справа) зображено у молитві до Богородиці, з руками, розпростертими над клейнодами – булавами, пірначами і малиновими, синіми та блакитними знаменами. Де вони перебувають вже століття – невідомо…

У оперному театрі Києва, де проходив Другий Всеукраїнський військовий з'їзд, питання повернення клейнодів Калнишевського в Україну озвучив Дід Шаповал зі Звенигородського коша Вільного Козацтва

«Дід Шаповал», який підняв на з'їзді в Києві питання повернення клейнодів, вивезених до Московії після зруйнування Січі, отаман Козачанського куреня Вільного козацтва Звенигородщини Опанас Шаповал, насправді не мав і 50 років. «Дідом» його прозвали з-за пасма сивого чуба, що завжди визирало з-під шапки. Загинув через рік після описаних подій - наприкінці літа 1918-го, в бою з московськими окупантами під Мокрою Калигіркою…

Щавинський і Новицький – експерти від Центральної Ради, відряджені до Росії для опису клейнодів Петра Калнишевського, до подальшої долі раритетів відношення не мали. Мистецтвознавець Василь Щавинський, який здобув освіту у швейцарському Цюриху і майже весь вік прожив у російському Петербурзі, найріднішим містом на землі вважав український Київ. Ще 1917 року склав заповіт, за яким його чудове зібрання картин середньовічних художників (головним чином голландських) мало відійти Києву. 1924 року його вбили бандити - у місті на Неві, яке на той час вже отримало назву Ленінград. Тільки в 1926 році його колекція картин була передана до музею в Києві завдяки наполегливості видатного музейника, професора Сергія Гілярова. До речі, сам Гіляров помер 1946 року у лікарні Лук'янівської в'язниці - від виснаження, відмовившись приймати їжу на знак протесту проти ув'язнення за брехливим звинуваченням НКВД.

Про історика мистецтва, академіка Олексія Новицького з давнього козацького українського роду, ще під час так званої «громадянської» війни одна з газет опублікувала некролог, як про «загиблого в Криму». Та 1922 року він повернувся цілим і неушкодженим до Києва – зокрема, завдяки сприянню академіка Миколи Біляшівського, який народився в Умані, а спочив у Каневі на Черкащині. «У кооперації» з такими ж як і сам фанатиками збереження української історії, Новицький рятує від знищення більшовиками Софіївський собор Києва та багато інших церков, вимагає і добивається створення комісії по археологічному дослідженню територій, де будівництво Дніпрогесу мало знищити саму згадку про українську козаччину. Помер 1934 року в умовах жахливих гонінь української інтелігенції радянською владою…

У 1921 році чекіст Пташинський, доповідаючи своєму начальству про «успєхі в борьбє протів націоналістічєскіх банд», рапортував, що Івана Полтавця-Остряницю вбито під Каневом «під час спроби перейти Дніпро». Насправді ж у той час організатор вивезення козацьких клейнодів з Росії був одним з отаманів Холодного Яру і продовжував успішно боротися проти більшовиків. Змушений покинути Україну після поразки Визвольних змагань, став першим отаманом Українського Вільного Козацтва в еміграції. Помер у Мюнхені 1957 року.

Уродженець України Каленик Лисюк, представник Тимчасового уряду на переговорах з Остряницею по січових клейнодах, після розмов з Полтавцем-Остряницею покинув ряди есерів і долучився до організації Петроградського відділу Вільного Козацтва. Українізував панцирний дивізіон, брав участь у Першому Зимовому поході Армії УНР. Потрапивши у полон до денікінців, був засуджений до розстрілу, проте зумів втекти. Після поразки визвольних змагань емігрував на Захід. Дипломатичний кур'єр уряду УНР в екзилі, отаман Закордонної станиці Українського вільного козацтва на Північну і Південну Америки, директор Українського музею (Онтаріо, США), голова Українсько-американської фундації, директор організацій «Конгрес оф Фрідом» і «Вейк ап Америка»…

Успішно займався бізнесом у США - став власником фабрик, магазинів та нерухомості. При цьому продовжував справу боротьби за звільнення України, а його син навіть загинув у рядах «січовиків» в бою за Карпатську Україну. Щедро допомагав різним українським інституціям, зокрема Союзу українських старшин, Українській господарській академії та іншим. Спонсорував кошти на біженців під час Другої світової війни.

Видавець газет „На слідах" та „Музейні вісті", він багато робив для пошуку, порятунку і збереження українських старожитностей, що потрапили за кордон. Викупив і передав надзвичайно цінні експонати багатьом українським музеям у США (Український національний музей у Чикаго, Український музей-архів у Клівленді, Національний музей-архів у Детройті, Українська вільна академія в Нью-Йорку, Український технічний інститут у Нью-Йорку, Наукове товариство ім. Тараса Шевченка в Нью-Йорку) та Європі (Музей Визвольної боротьби в Празі, Український національний музей у Львові, Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі, Музей Тараса Шевченка в Лондоні). Серед подарунків музеям - навіть оригінал Універсалу Гетьмана України Богдана Хмельницького.

До кінця 1970-х років (часу своєї смерті) намагався знайти зниклі клейноди Петра Калнишевського – з цією метою додатково спілкувався і з Іваном Полтавцем-Остряницею на еміграції, проте відшукати слід безцінних козацьких реліквій так і не зміг. Можливо, вони досі десь у музейних фондах-запасниках?..

Ярослав ЗВЕНИГОРА, малюнок Ніни РЯБІШ, поштова листівка початку XX століття та фрагмент копії ікони XXVIII століття

Найпопулярніша телепрограма СРСР виходила під мелодію, присвячену... отаману Вільного Козацтва

У похмурому, забитому комуністичною пропагандою радянському музичному просторі справжніми промінчиками світла ставала можливість почути пісні західних рок-гуртів. Поки на сцені і офіційному телебаченні безкінечно крутили «Нє расстанусь с комсомолом» Йосипа Кобзона і «Увезу тєбя я в тундру» бурята Кола Бельди - мільйони громадян СРСР тихцем виловлювали заборонені радіохвилі Заходу, переписували на бобіни й касети пісні «Бітлз», «Боні-М», «Абби»...

Трохи простіше було почути мелодії американського гурту The Ventures: під їхню мелодію «Apache» актор з Югославії Гойко Мітіч з успіхом «грався у індіанців» у фільмах східнонімецької кіностудії «DEFA», яка так само «гралася у Hollywood», а під пісні цього ж гурту «El Bimbo», «Caravan» та «Wheels» Вовк ганявся за Зайцем у найпопулярнішому мультфільмі радянських дітей «Ну, постривай!»

Та справжньою «ідеологічною диверсією» стало те, що сталося на центральному телебаченні в Москві 1969 року, коли на телеекрани країни вийшла перша програма «Международной панорамы». Більше 30 років - від першого виходу і аж до самого розвалу СРСР, коли ця програма щезла, за музичну заставку на початку кожного телевипуску звучала музика того ж гурту The Ventures - уривок мелодії з композиції «Vibrations». А ця композиція збігається з музикою полтавчанина Григорія Китастого до слів харків'янина Івана Багряного «Гарматним димом просмерділись галуни»(або «Пісня про Тютюнника»), написаної двома емігрантами і вперше виконаної в таборі для переміщених осіб у місті Майнц-Кастель 24 липня 1946 року. Згодом пісня про уродженця Черкащини, одного з організаторів Вільного Козацтва, генерал-хорунжого і героя Зимового походу УНР Юрія Тютюнника широко розійшлася в середовищі північноамериканських емігрантів з України, завдяки чому і потрапила до Дона Уілсона, лідера гурту «Vibrations», назва якого у перекладі означає «Авантюра»…

У пісні-оригіналі є такі слова: «Прийде час і прийде година розплати,- На ворога нагло впаде. З мільйонами шабель під Київ карати Тютюнник з Сибіру прийде». Автори пісні думали, що Тютюнник – у сибірському засланні, не знали, що його розстріляно…

Але слова пісні виявилися пророчими. Спочатку 1 січня Нового, 1968 року у програмі з «бунтівною» мелодією на початку відважилися демонструвати виступ західних гуртів Sex Pistols, Boney-M і Smokie. 1987 року зухвало запустили в ефір сюжет про те, що радянським військам пора «змотувать вудки» з Афганістану. А коли в січні 1991 року журналісти цієї програми відкрито відмовилися озвучити в ефірі офіційну версію Москви про «необхідність» кривавого штурму десантниками і спецпідрозділом КГБ телевежі у Вільнюсі (при цьому загинуло 14 і поранено більше 600 мирних, беззбройних литовців) – стало зрозуміло, що радянській імперії під правлінням Москви залишилися лічені дні.

Під мелодію, написану колись на честь одного з творців Вільного Козацтва, журналісти в Москві в один чудовий день змушені були повідомити на весь СРСР, що розсипався на очах»: імперії під правлінням Москви більше не буде – «прийшла година розплати», про яку співалося українцями…

СОВА НА ШЕВРОНАХ «АЙДАРУ» І ЕМБЛЕМІ ГУР – ПРОДОВЖЕННЯ КОЗАЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ

Не існує єдиної думки відносно того, що сова нібито являє собою уособлення мудрості. Багато народів охоче посперечаються із цим твердженням, розповідаючи похмурі легенди про сов, які у них переказують з покоління у покоління. Можливо, тому, що сова воліє вести нічний спосіб життя, безшумно пурхаючи в темряві і терпляче вичікуючи здобич, а з мороком і темрявою людина завжди проводила неприємні для себе паралелі?..

Так чи інакше, слід визнати одне - мало знайдеться в природі пернатих, які б так «обросли» міфами і забобонами, як сови. Втім, у Китаї сова є символом блискавки і енергії Янь (позитивної, чоловічої світлої, активної енергії). Стародавні греки і римляни однозначно співвідносили сову з мудрістю і знанням, причому, символом найрозумнішої богині Олімпу, Афіни Паллади, є саме сова.

Запорозькі козаки, що постійно воювали і мали бути насторожі і вдень і вночі, особливо шанували вміння добре бачити в темряві, не спати від вечора й до ранку – з таких запорожців виходили добрі чатові і розвідники, тож від друзів вони часто отримували прізвиська Сич або Сова – в абсолютній більшості такі прізвища у наш час означають, що люди, які їх носять – нащадки козаків.

Знаменитий дослідник Козаччини Дмитро Яворницький свого часу констатував: січовий острів Хортиця на Дніпрі мав 12 десятин і 12 сотень сажнів землі, а ще його береги перетинало 12 балок, одна з яких називалася Совутина – за прізвищем козака-характерника Совути, «який жив у печері балки й виходив на світ божий лише по ночах, мов сова».

Цікаво, що багато з тих 12 хортицьких балок загубили свої козацькі назви, отримавши нові в часи німецьких колоністів, а Совутина балка називається так по сьогоднішній день – як і Совутина скеля, про яку розказують, що десь у ній є печера, де жив характерник Совута і де він заховав скарб – та не кожен його може знайти…

Так чому сову асоціюють з мудрістю? Ймовірно, це пов'язано із навичками і здібностями птаха. З-за того, що сови прекрасно бачать та чують у повній темряві. вважається, що нібито вони знають те, що іншим знати не дано. І як наслідок цієї теорії — вибір сови своїм символом тих, хто володіє особливими знаннями й навичками.

В часі новітньої війни українців за Незалежність одним з перших добровольчих батальйонів постав «Айдар», назва якого – від річки на Луганщині, а та в свою чергу, як вважають деякі дослідники, має назву від тюркського слова, що означає козацький чуб. Гасло батальйону – «З нами Бог!», а на шевронах і бойовому прапорі підрозділу – сова з розпростертими у польоті крилами. Так само є вона в емблемі Головного управління розвідки. Восени 2016 року в сусідній з нами країні вибухнула справжня істерика, коли там роздивилися сову української воєнної розвідки - з мечем, що пронизує територію Росії. Гасло українських розвідників написано латиною - "Sapiens dominabitur astris" ("Мудрий буде панувати над зірками")…

ГРА В КАРТИ ПРИЖИЛАСЯ В УКРАЇНІ ЗАВДЯКИ КОЗАКАМ - ЗАПОРОЖЦЯМ

У давні часи в палацах по всій Україні збиралися за столами з преферансами, яролашами, реміками, безіками, пікетами, бриджами, а під стріхами простих хат "різалися" у свиню, п'яницю, відьму, дурня, цигана, манахвейку, лаву, хвильку...

Коли і хто заніс гральні карти (листи) в Україну, достеменно невідомо. З певністю можна казати, що в середині XVI століття вони вже були, масове ж поширення припадає на XVIII століття. Окрім шляхти і купців-мандрівників, честь пропагування забави належить запорозьким козакам - їхньою здобиччю в походах були, зокрема, й колоди гральних карт. Козацьке товариство притягувало шукачів пригод, авантюрників, шахраїв, які спритними пальцями завше могли заробити тут шмат хліба. Карти органічно вписалися в характер козака, у неписаний кодекс козацької чоловічої спілки. Паузи між походами, сутичками заповнювалися азартом і змістом.

Ось яскрава картина зі "Смутного времени Московского государства" Миколи Костомарова: "Шалене гульбище кипіло в козацькому таборі: день і ніч дзвеніли бандури, сурми, цимбали, кобзи, гуслі; розливалися веселі пісні, пилося вино, танцювали веселі жінки та скоморохи. Все, що козаки награбували у довкіллі Москви, пропивалося та програвалося у карти та кості".

До того ж гральні карти були в козаків не просто забавкою, а важливим засобом постійного тренування реакції вибору в поєдинку й водночас засобом реабілітації. У запорожців побутували і домінували азартні ігри (наразі нам відома назва лише однієї - "чупрундир"), а ситуація саме азартної гри була "ситуацією поєдинку, яка моделює конфлікт двох противників. Чесна гра немов відновлює модель битви…

Карти XVII століття не схожі на ті, до яких звикли ми. Запорожці "різалися" картами німецького типу, продукованими в Ауґсбурзі.

Назви мастей, вживані у нас, є похідними від німецьких тих часів: чирва - це Rot (червоне); дзвінка (бубна) - від Schellen (бубонці, дзвіночки); жир (трефа) - від Eicheln, Eckern (жолуді, букові горішки), а вина (піка), бо на карті цієї масті малювали зелений листок (листя), найчастіше плюща чи винограду (Weinbaum). У XIX столітті французька колода витіснила свою німецьку посестру, але німецькі терміни українські картярі вживають до сьогодні.

Ось опис одного із давніх зображень козака Мамая: "Посередині сидить козак. Вгорі дерево, внизу розкидано карти: видно колоду та жир (трефи) і дзвінковий туз". «Засвічено» туза, а поряд, мабуть, жирова шістка. Ці карти - знак тим, кому здалося, що вони вхопили Бога за бороду. Такий висновок не здається надуманим, бо на гербі козака стоять літери СЧ, а в тексті-монолозі сказано: "Я, Сава Чалий, іменитий. Герб же сей висить на дубі, а я з горя сиджу долі у парчевій шубі...» Сава Чалий - реальна особа, сотник міліції в правобережного польського магната, розганяв гайдамаків, потім пристав до них, знову повернувся до надвірної служби й далі люто карав гайдамаків, які постановили скарати ренегата Саву. На Різдво 1741 року Гнат Голий убив сотника Чалого.

І хто знає, чи не прислали гайдамаки Саві "чорну мітку" - дві карти, чи не кинув на стіл перед ним, перш ніж і самому загинути у Холодному Яру поблизу Мотриного монастиря, гайдамака Гнат Голий туза - а зверху припечатав його шісткою жировою, дивлячись у вічі зраднике Чалому?..

Реєстр 1649 року доніс до наших часів декілька питомо козацьких «картярських» прізвищ: Мисько Чирва, Ничипір Шестірка,Федір Козир, Андрушко Тузенко, Данило Король, Васько Дев'ятка, Іван Козирець…

За Григорієм ІВАЩЕНКОМ
(www.istpravda.com.ua)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №18773-7573ПР від 18.01.2012 р.
Козацький край
Головний редактор – Олег ОСТРОВСЬКИЙ
Шеф-редактор – Віктор ВОЛЯ
Редактор випуску – Петро ДОБРО
Засновник – Чигиринська ГО "Вільне Козацтво Холодного Яру"
З питань придбання та розповсюдження газети звертатися до редакції "Козацького краю" за адресою: вул. Ільїна, 330, к. 4, м. Черкаси, 18005, тел.: (0472) 31-29-74
E-mail: Cossack_land@i.ua
Газета віддрукована в ПП Руденко Ю.І., м. Черкаси, вул. Вербовецького, 1а. Тираж – 10 000 екз.
Замовлення №